

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Alice Kapp

Lapse ja vangis viibiva vanema suhe ning suhtlemisvõimalused

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Simone Eelmaa, MA

Tartu 2023

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et minu bakalaureusetöö on valminud iseseisvalt. Kõigile teiste materjalidele, töödele, uuringutele, põhimõtetele, seisukohtadele ja mujalt pärinevatele andmetele on viidatud.

Alice Kapp

2023

Abstract

The Relationship between a Child and an Incarcerated Parent, and their Communication Possibilities

The aim of this research paper is to provide an analytical review of the aspects of the relationship between a child and his/her incarcerated parent and to describe the role of the prison visiting system in supporting that relationship. Family environment, especially close family relationships, plays an important role in a child's development. But how to provide a meaningful child-parent connection and a supportive relationship when the parent is incarcerated – that is the main research question. This research is qualitative and based on semi-structured interviews. The results showed that the basis of a good child-parent relationship is formed through purposeful and conscious action taken to support that relationship. This includes using all opportunities for communication provided by the prison (especially contact visits, both short- and long-term), putting the child's needs first during these visits, ensuring the child's positive attitude towards the incarcerated parent, making decisions concerning the child together, and sharing the child's everyday experiences with the incarcerated parent as much as possible. The attitudes, efforts, and knowledge that the parent raising the child has about prison visits also play a significant role in supporting a good child-parent relationship. A well-managed relationship between a child and the incarcerated parent creates a situation where the quality of communication becomes more influential than the quantity. The most commonly used form of communication was by phone while sending letters via ordinary mail and having contact visits was less frequent. Often, the main reasons for having fewer in-person visits were logistical or financial difficulties. In order to make prison visits more child-friendly, several proposals for changes were made, including but not limited to providing the option for video visits, making the overall system of contact visitation more flexible, improving the information exchange for all parties (e.g., in the case of emergency restrictions), including being able to send safe e-mails, so-called o-mails (offender mails), and offering more counseling for both incarcerated individuals as well as families and caretakers, especially about parenting, relationship building, and having sufficient knowledge about the prison visiting system.

Keywords: *child and incarcerated parent relationship, prison communication possibilities, child-parent relationship, incarcerated parent*

SISUKORD

Autorideklaratsioon	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline ülevaade	7
1.1. Vanema ja lapse suhe kasvukeskkonna mõjutegurina.....	7
1.1.1. Lapse ja tema vanema suhte roll lapse arengus	7
1.1.2. Vangistuses viibiva vanema ja lapse suhte eripärad	10
1.2. Vangla külastussüsteemi seos vanema-lapse suhtega	15
1.2.1. Vanglate külastussüsteemid, nende piirangud ja võimalused.....	15
1.2.2. Vangla külastussüsteemi erinevate tegurite seos lapse ja vangistuses viibiva vanema suhtega	18
2. Metoodika.....	22
2.1. Valim	22
2.2. Uurimuse käik ja andmekogumine	23
2.3. Andmeanalüüs	23
2.4. Eneserefleksioon.....	23
3. Tulemused	25
3.1. Lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtega seotud aspektid	25
3.2. Vangla külastussüsteem, selle toetav või piirav roll vanema-lapse suhetes.....	33
Arutelu ja järeldused	40
Kokkuvõte	48
Kasutatud allikad.....	50
LISAD	55
Lisa 1. Intervjuu kava.....	55

Sissejuhatus

Lapse arengus mängib olulist rolli tema kasvukeskkond (Veisson, 2022) ja suhted lähedaste inimestega, kuid nii mõnelgi juhul võivad elumuutused tuua kaasa märkimisväärseid väljakutseid lapse arengu toetamisel. Lapsele kõige lähedasemad inimesed on tavapäraselt tema vanemad ja lapse suhted nendega ning ka lapsevanemate omavahelised suhted kujundavad suures osas lapse kasvukeskkonda. Perekonna emotsionaalne kliima on lapse kasvukeskkonna tegurina oluline ja uuringud on toonud välja hea emotsionaalse kliima seotuse lapse eduka toimetulekuga hilisemas elus (Lamb, 2011; September, Rich & Roman, 2016). Seetõttu on oluline pöörata tähelepanu heade suhete kujunemisele ja nende hoidmisele perekonnas.

Heade suhete hoidmine lapse ja tema vanema vahel on aga märgatavalt keerulisem, kui vanem kannab vanglakaristust. Vanglakaristusel on tuntav mõju kinnipeetavale, kuid see kandub ka kinnipeetavast kaugemale: partnerite, perede ja eriti lasteni (Philbric, Ayre & Lynn, 2014). Vangistatud vanemate lastel on täheldatud suuremat tõenäosust probleemse käitumise tekkeks (Charles jt, 2021; Lee & Wildeman, 2021). Tegu on kõrge riskiga lasterühmaga, kes sageli vajaks õigeaegset nõustamist ja tuge, sest kuigi lapsel võib olla olemas teine vanem või eestkostja, siis võib tal ikkagi tekkida vajadus saada lisatuge perevälistelt spetsialistidelt (Dallaire & Zeman, 2013; Reed & Reed, 1997).

Justiitsministeeriumi ja MTÜ Lastekaitse Liidu koostöös ilmunud juhendis vanglakaristust kandvate isikute lähedastele (Vanglateenistus, 2019) on vangistuse mõju kirjeldatud kui midagi, millega kaasnevad koormavad tagajärjed kinnipeetava lähedase igapäevaelule, tervisele ja elukvaliteedile ning mis toob endaga ühes nii majanduslikke kui ka sotsiaalseid järelmõjusid. Kinnipeetavate lähedaste (sh laste) näol on tegu haavatava sihtrühmaga, kes sageli vajaksid toimetulekuks suuremat tuge, eelkõige psühholoogilist, aga teatud juhtudel ka finantsilist või nõustamist vanglaga seotud asjaajamistest aru saamiseks (van de Weijer jt, 2021). Kuigi maailmas on selle teema uurimisega mõnedes ülikoolides tegeletud – on näiteid mõnedest uurimisrühmadest (nt Suurbritannias, Austraalias, Lõuna-Koreas), mille fookuses on olnud vangistuses viibivad vanemad (Jones jt, 2013; Jones & Wainaina-Woźna, 2013; Manby jt, 2015; van de Weijer jt, 2021), siis Eestis ei ole antud teemale laialdast tähelepanu pööratud (on üksikuid näiteid: Kikerpill, 2021; Žurakovskaja-Aru, 2015; Õiguskantsler, 2020). Arvestades, et vangistus mõjutab märkimisväärselt suuremat osa ühiskonnast kui pelgalt

vangistatud isikud, ja meil puudub teadmine, et kuidas paremini toetada lapse suhtlemist tema vangis oleva vanemaga, missugused on seejuures vanglapoliitikaga seonduvad soodustavad ja takistavad tegurid ning kuidas mõjutavad igapäevaelu väljakutsed lapse ja vangis oleva vanema suhet, vajab antud teema lähemat uurimist. Seda eriti seetõttu, et lapse ja vanema suhe omab lapse elu ja arengu aspektist olulist rolli ja kuigi vanema vangistus igal juhul kannab ka negatiivseid mõjusid lapse elule, on oluline mõista, et lapsed ei ole süüdi oma vanemate tegudes. Ka vanglal on kohustus laste huve ja õiguseid kaitsta.

Käesoleva uurimistöö **eesmärgiks** on esitada ülevaade lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtega seotud aspektidest ning tuua välja vangla külastussüsteemi roll selle suhte toetamisel last kasvatava isiku arvamuste alusel.

Eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgnevad **uurimisküsimused**:

1. Missugune on last kasvatava isiku arvamustest lähtuvalt lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhe ning kuidas on see seotud erinevate aspektidega: vangistuses viibitud aeg, suhtlemise sagedus, vormid ja suhtluse initsiaator?
2. Missugused on lapse ja tema vanema suhet toetavad või piiravad tegurid vangla külastussüsteemis last kasvatava isiku arvamuste alusel?

Käesolev bakalaureusetöö koosneb neljast osast. Teoreetiline osa annab ülevaate lapse ja tema vangis oleva vanemaga suhtlemise olulistest aspektidest, tuues välja tegurid, mis seda mõjutavad – nii omavahelise suhtlemise kui vanglapoolsete tingimuste osas. Töö empiirilises osas on kvalitatiivsete meetodite abil analüüsitud lapse ja vangistatud vanema suhet, selle muutumist ja sellega rahulolu, samuti vangla poolt pakutavate külastustingimuste rolli selles. Uuringu tulemuste põhjal on välja toodud soovitusi lapse arengut toetava suhtlemise tagamiseks vangla keskkonnas.

1. Teoreetiline ülevaade

Käesolevas peatükis antakse teoreetiline ülevaade sellest, missugust rolli mängib lapse ja tema vanemate suhtlemine lapse arengus, kuidas mõjutavad peresuhted lapse füüsilist ja emotsionaalset kasvamist, aga ka tema väärtuste ja hoiakute kujunemist. Lisaks kirjeldatakse missugused muutused suhtluses võivad kaasneda vanema vangistusega seoses, millega peab arvestama ja millele tähelepanu pöörama lapse ning vangistuses viibiva vanemaga suhtlemisel. Tuuakse välja ka põhjused, miks on hea lapse ja vanema suhe oluline nii lapse kui vangistuses oleva vanema seisukohast vaadatuna.

Töös kasutatakse mõisteid järgnevas tähenduses:

- **Kinnipeetav:** vanglas vangistust kandev süüdimõistetu või kohtumenetluse ajaks vahistatu (Vangistusseadus, 2022)
- **Vangistus:** süüteo eest vastavalt karistusseadustikule (2022) määratud karistus, mille eesmärk on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine (Vangistusseadus, 2022)
- **Laps:** lapse all mõistetakse iga alla 18-aastast isikut (Lastekaitseadus, 2022)
- **Lapsevanem:** last kasvatav isik, kes on kas tema bioloogiline vanem või kellele on antud lapse kasvatamise seaduslik õigus (Lastekaitseadus, 2022)
- **Perekond:** isikute kooslus, keda seob omavahel partnerlus- või vanemlussuhe (nt abielu või muu kooselu vormi, suguluse või lapsendamise kaudu) ja kes üldjuhul moodustavad ühise leibkonna (Barnard, 2004; Tiit, 2020)

1.1. Vanema ja lapse suhe kasvukeskkonna mõjutegurina

1.1.1. Lapse ja tema vanema suhte roll lapse arengus

ÜRO Lapse õiguste konventsioon (1991) sätestab, et lapse parimaks ja terviklikumaks arenguks on oluline, et ta kasvaks üles oma perekonna keskel. Samuti on Eesti lastekaitseaduses (2014) välja toodud, et perekond on lapse arengu loomulikult keskkonnaks. Lapse normaalse ja loomuliku arengu tingimused loovad eeskätt just lapsevanemad (Leppik, 2000). Nende loodud tingimused hakkavad mõjutama lapse tulevikku ja isiksuse kujunemist (Lamb, 2011; September jt, 2016). Perekond ja peresuhted kannavad eneses mitmeid eesmärke ja taotlusi, millel kõigil on oma koht lapse arengu toetamises. Lapse-vanema suhtel on kolm olulist funktsiooni:

tunnetuslik, emotsionaalne ja normeeriv (Järva, 2008). Tunnetusliku funktsiooni täitmise aluseks on teadlik vanem, kes oskab lapse arengut eakohaselt suunata ja stimuleerida; emotsionaalse funktsiooni keskmeks on tähelepanelik ja toetav vanem, kes oma teguviisidega süvendab lapses eneseusku ja usaldust kaaslastesse; normeeriva funktsiooni taotlust – arusaama kultuurist, eetikast ja õiglusest – süvendavad vanemad lapses eelkõige enda eeskujul ja lapsega mängimise kaudu (Järva, 2008). Seega ei saa lapse-vanema suhte mõju alahinnata, kuna sellel suhtel on lapse heaolu ja arengu kontekstis tähelepanuväärne ning märkimisväärne roll.

Perekond on kõige esimene keskkond, kuhu laps sünnib ja kuuluma hakkab (Lukk, 2005; Veisson, 2022). Thompson (2014) toob esile, kuivõrd määravad on lapse elu esimesed sotsiaalsed kogemused. Ta kirjeldab, kuidas lapsepõlves osaks saanud kogemused ja inimsuhted kujundavad bioloogilisi ja neuroloogilisi mehhanisme lapse kehas. Põhjus, miks lapsepõlv ja lapsepõlvekogemused on nii kriitilised, peitub lapse arengu iseloomus (Robinson jt, 2017; Veisson, 2022). Lapsepõlves on areng väga kiire ja sel perioodil kujunevad välja käitumise, õpivõime, keeleoskuse ning füüsilise tervise ja võimekuse alused (Robinson jt, 2017). Seetõttu on oluline läheneda lapse kasvatamisele teadlikult juba võimalikult varasest east.

Lapse-vanema suhte üks eesmärke on selle emotsionaalne funktsioon, mis aitab luua lapses kiiretel arenguperioodidel tasakaalu ja turvatunde (Järva, 2008). See hõlmab eneses nii vaimse kui füüsilise turvatunde loomist, lapsevanemate omavahelise suhte stabiilsust kui ka päevarütmi ja peretraditsioonide hoidmist (Amankwaa, 2020; Järva, 2008; Nunes & Mota, 2022). Kõik kõnekad muutused ja elusündmused, mis toimuvad lapse vanematega ja nende identiteediga, mõjutavad ka last, sest laps on oma haavatavuse tõttu oma arengus ja toimetulekus väga sõltuv oma vanematest (Lindblom, 2017).

Lapse arengu tingimused loovad ulatuslikult küll lapsevanemad, kuid seda positiivselt üksnes juhul, kui nende loodud kasvukeskkond on normaalne ja inimlik (Leppik, 2000). Varased stressirohked lapsepõlvekogemused tingivad kõrvalekaldeid lapse arengu eri funktsioonides: tundemaailmas, bioloogilises ja kognitiivsetes arengus (Pechtel & Pizzagalli, 2011). Kui stress kestis varases lapsepõlves kaua ja oli laiaulatuslik, võib lapse areng saada jäädavat kahju, mille tagajärjeks on sügavad käitumuslikud probleemid ning lapse immuunsüsteemi toimimise kahjustused (Thompson, 2014). Kui üleskasvamine möödub hirmu ja ebakindluse keskkonnas, on laps vastuvõtlikum meeleoluhäirete tekkele, emotsioonide reguleerimise probleemide ja

sealhulgas agressivsuse väljakujunemisele (Berking & Wupperman, 2012; Nunes & Mota, 2022). Samuti on agressivsuse ja antisotsiaalse käitumise väljakujunemisele vastuvõtlikumad lapsed, kelle vanemad suhtuvad nendesse ükskõikselt ja osavõtmatult (Sigelman & Rider, 2009). Sigelman ja Rider (2009) kirjeldavad, et seesuguse hoolimatu kasvatusstiili tagajärjed on kõige raskemad ja tõsisemad ja sellega üles kasvanud lapsed kõige raskemate probleemidega. Nendele sekundeerib Farrington (1989, viidatud Loeber & Hay, 1997 kaudu), kes toob välja peamised lapsepõlvega seotud tegurid, mille alusel saab kõige tulemuslikumalt seletada ja ennustada laste agressiivset käitumist: nimelt, kõige rohkem soodustavad lapse vägivaldsust karm ja autoritaarne kasvatus ja vanemate ükskõiksus lapse suhtes, see tähendab näiteks sellist kasvatust, millises vanemat ei ole lapse jaoks olulistel hetkedel olemas.

Tähelepanelik ja usalduslik vanema-lapse suhe seevastu aitab kaasa lapse heaolule, positiivsele enesehinnangule ja positiivse ellusuhtumise kujunemisele (Järva, 2008; Nunes & Mota, 2022). Sellise suhte tähtsaimateks alusteks on lapsevanema tähelepanelikkus oma lapse vajaduste suhtes, helluse ja hoole pakkumine lapsele ning koos veedetud kvaliteetaeg, mis tekitab positiivseid emotsioone (Järva, 2008). Kvaliteetaja puhul on olulised nii aja kvaliteet (sh kui sisukas oli veedetud aeg, kui emotsionaalselt saadaval ja kannatlik oli lapsevanem) kui kvantiteet (st ühiselt veedetud aja kestus) (Lukk, 2005). Sellest saab järeldada, et pelgalt tundide kaupa ühes ruumis viibimine ei ole võrdsustatav kvaliteetajaga, kuna vanem võib näiteks nutitelefoni kasutades küll füüsiliselt kohal olla, kuid samas olla lapse jaoks emotsionaalselt kättesaamatu. Samal ajal võib harvem lapsega kohtuv vanem pühendada teadlikult aega ja tegeleda lapsega mõtestatult, mistõttu on sellel lühemal suhtlusajal tunduvalt positiivsem mõju.

Lisaks sellele, et suhtlemine peres on oma loomult sügavalt emotsionaalne, saavad suhtlemise kaudu alateadlikult süveneda ja kinnistuda normid, moraalsed väärtused ja arusaam kultuurist ja kultuuriruumist (Järva, 2008). Perekonnal on lapse esmase sotsialiseerija ja keskkonnana suur roll lapse edasises käekäigus (Lukk, 2005). Peresuhete näol on tegu nii sotsiaalse kui vaimse ruumiga, mille alusel ja eeskujul hakkavad lapses arenema väärtused ning arusaam iseendast (Järva, 2008). Laps õpib oma perekonnalt seda, kuidas toimub inimestevaheline suhtlus ning kuidas tuleks sotsiaalsetes olukordades käituda, kohaneda ja nendele reageerida (Lai, 2005). Lapsevanema tugi, suhtlus ja ühised arutelud on asendamatud lapse harmoonilise maailmavaate kujunemisel (Järva, 2008). Seega vajab laps vanemat, kes oskaks talle ühiskonnas toimuvat seletada ja maailma tõlgendamisel teda suunata ja toetada.

1.1.2. Vangistuses viibiva vanema ja lapse suhte eripärad

Lapse kasvamise protsessis on tähtis stabiilsus, mida toetab see, kui olulised täiskasvanud on tema jaoks olemas, kui toimuvad muutused peredünaamikas on võimalikult väikesed ja lapsel on olemas kindel tugivõrgustik. Lapse õiguste konventsioon (1991) rõhutab, et laste kasvamise ja heaolu eest tuleb eriliselt hoolt kanda, sest nimelt üleskasvamine empaatilises ja armastavas perekonnas loob aluse lapse harmooniliseks ja terviklikuks arenguks. Lisaks on toodud samas välja ka vanemate ülesanne valmistada last ette iseseisvaks eluks ühiskonnas, arvestades seejuures, et mõlemal vanemal on kohustus tagada vajalik suunamine ja juhendamine. Artikkel 9 lapse õiguste konventsioonis (1991) sätestab, et ka siis, kui laps on lahutatud ühest või mõlemast vanemast, on tal õigus korrapärastele isiklikele suhetele ja otsesele kontaktile enda mõlema vanematega. Seda muidugi juhul, kui see pole lapse huvidega vastuolus, eeldusel, et vanem ei ole lapse suhtes vägivaldne (Amankwaa, 2020). Seepärast on oluline võimalikult varakult vangistuse alguses seada vanematel eesmärgiks lapsega hea suhte säilitamine ja arendamine.

Lapsele mõjub vanemast lahutamine traumeerivalt, olgu tegu kas surma või vanglakaristuse kandmisega, vanema kaotuse mõjud lapsele on vähemalt võrdväärselt tõsised (Žurakovskaja-Aru, 2015). Mõned uurijad on toonud välja, et vanema vangistuse mõju võib isegi olla suurem vanema kaotusest (Woo & Kowalski, 2020). Eriti tugev on vanema vangistuse mõju nendele lastele, kellel oli vanemaga turvaline kiindumussuhe (Dallaire & Zeman, 2013; Jones & Wainaina-Woźna, 2013). Vanemasse kiindunud laps ammutab temalt turvatunnet olukordades, kus ta tunnetab ohtu või ebamugavust, samuti toetub ta temale oma keskkonda avastades ja otsib vanemalt kindlustunnet uutesse situatsioonidesse sattudes (Poehlmann jt, 2010). Vanema vangistusega see suhe lõhutakse ja võetakse lapselt ära senine tugi, kellelt ta varasemalt keeruliste olukordade puhul abi sai või kellega jagas oma rõõme (Dallaire & Zeman, 2013). Kui lapse elust kaob kasvõi mingil määral ära temale tähtis isik, võib ta olla ajendatud otsima uusi kontakte ja inimesi, kellest kõik ei pruugi lapse heaolu silmas pidades olla toetavad või positiivsed.

Lastel, kelle vanem satub vanglasse, on suurem oht probleemse käitumise tekkeks, nende õppeedukus on eakaaslastega võrreldes madalam ja nende hulgas esineb sagedamini sõltuvusainete kasutamist (Correa jt, 2021; Dallaire & Zeman, 2013; Lee & Wildeman, 2021; Poehlmann jt, 2010; Saunders, 2017). Üldjuhul on selle sihtrühma puhul murelike lisateguritena

ka sotsiaalmajanduslikud probleemid (nt madal sissetulek peres, vanema vähene hoolitsus) või ka eakaaslaste negatiivne mõju, mistõttu ei saa otsesest seost lapse probleemse käitumise ja vanema vangistuse vahel välja tuua (Poehlmann jt, 2010; Saunders, 2017; September jt, 2016). Samas aga on erinevate programmide rakendamise ja teiste sekkumistegevuste põhjal täheldatud, et püsiva ja hea suhtluse säilitamine vanemaga vangistuse ajal on võtmeteguriks lapse toetamisel ja tema probleemse käitumise vähendamisel või isegi vältimisel (Correa jt, 2021; Jones jt, 2013; Shlafera & Poehlmann, 2010; Poehlmann jt, 2010). Seega ei saa alahinnata vanglat -muidu lapse jaoks väga ebatavalist kohta- kui olulist lapse-vanema sotsialiseerumiskeskonda, kus laps saab kogeda vanema vahetatut tuge ja kohalolekut.

Kuigi vangistuse ajal pole alati võimalik lapsel koos kinnipeetud vanemaga igapäevaselt üles kasvada, ei tohiks vangla pakutavaid suhtlemisvõimalusi alahinnata. Kui ühistegevused on mõtestatud ja vanem on lapse suhtes tähelepanelik ning kontaktne, saab suhtluse kvaliteet kaaluda üles suhtluse kvantiteedi (Lukk, 2005). Suhtlemine läbi vanglakülastuste on mitmeid väljakutseid pakkuv, kuid samas on suhtlemise jätkamine võtmetähtsusega lapse arengus (Correa jt, 2021; Saunders, 2017). Olulise tegurina on selles suhtluses vanemate omavaheline läbisaamine ja samuti ka see, kuidas vabaduses olev vanem suhtub teise vanema vangistusse (Jones jt, 2013; Manby jt, 2015). Nii on täheldatud, et nendel juhtudel, kus lapsevanematel on omavahelises suhtluses arusaamatusi või konflikte, väldivad lapsed suurema tõenäosusega vangis oleva vanemaga suhtlemist (Amankwaa, 2020; Saunders, 2017).

Lisaks vanemate omavahelisele suhtele mõjutab lapse suhtlust vangistatud vanemaga see, missugune oli nende suhe enne vanema vangistust (Manby jt, 2015; Saunders, 2017). Samas on uuringutes ilmnunud juhtumeid, kus isegi siis, kui lapse ja tema vanema suhe enne vangistust oli probleemne, siis vanglakülastuste kaudu on lapse suhe selle vanemaga aja möödudes paranenud, sest igatsus vanema järele vähendas varasemat konfliktitunnetust (Saunders, 2017). Lapse ja vangistuses vanema suhtlemist toetab ka see, kui laps kaasatakse eakohasel määral külastusega seotud otsuste tegemisse (Saunders, 2017).

Vanglas viibiva vanema ja lapse suhe on oluline ka kinnipeetavast vanemale. Tema jaoks saab suhe lapsega olla üheks tähtsaimaks ja kõnekaimaks pidepunktiks ning motivaatoriks vangistuse perioodil. Suhe lapsega aitab vältida retsidiivsust ja ennetada kuritegusid (Pridmorea, Levya & McArthur, 2017; Žurakovskaja-Aru, 2015). Kui kinnipeetaval on nõrk sotsiaalne võrgustik, siis soodustab see stressirohkes ja agressiivses keskkonnas – mida vangla

vältimatult ka on – kinnipeetava vägivaldset käitumist (Lenton, 1995). Vähesese sotsiaalse toetusega inividid on altimad internaliseerima vägivalda kui probleemide lahendamis- ja toimetulekumehhanismi (Lenton, 1995). Laste regulaarsed külastused on näidanud kinnipeetavate depressiooni ja ärevuse taseme langust ning külastuste vähenemine vastupidi ärevuse tõusu: nii näiteks on vangis viibivate isadega läbi viidud vestlused toonud välja nende stressi taseme tõusu lapse külastussageduse vähenemisel või külastuste lõppemisel, isegi vanemliku identiteedi segasuse tekke; veelgi tugevamalt on kaotusvalu väljendanud vangis viibivad emad (Poehlmann jt, 2010).

Sellest tulenevalt võiks ka vanglatel olla suurem huvi toetada rohkem vangis viibivate lapsevanemate suhtlust nende lastega. Maailmas on praktikaid, milles on kasutatud erinevaid sekkumisprogramme eesmärgiga arendada lapsevanemate suhtlusoskusi, luua tugigruppe ja pakkuda vanematele paremaid võimalusi lastega suhtlemiseks (Poehlmann jt, 2010; Shlafera & Poehlmann, 2010). Headeks näideteks siinkohal on Rootsi ja Saksamaa, kus erinevad mittetulundusühingud ja muud organisatsioonid pakuvad tuge laste ja vangis olevate vanemate omavahelise suhtluse läbiviimise korraldamisel ning ka külastuse kvaliteedi tõstmisel läbi nõustamise (Jones & Wainaina-Woźna, 2013). Selline väline tugi saab olla ajendiks, mis aitab muuta inimeste omavahelise suhtluse mõtestatumaks ja kasutada nõustamises õpitud võtteid, et tagada suhete säilimine.

Suhtluse aktiivsemaks pooleks on üldjuhul vabaduses olev lapsevanem. Siinkohal peab aga arvestama, et sellel vanemal on samal ajal ka suur koormus igapäevaste eluolukordadega toimetulekul ning lähedase inimese vangistus on psüühiliselt raske ja traumaatiline nii lapsele kui vanemale vanemale (Lee & Wildeman, 2021; Vanglateenistus, i.a). Heaks lahenduseks on see, kui kohe vangistusperioodi algul lepivad vanemad omavahel kokku, et algatus suhtlemiseks tuleb kinnipeetavalt vanemalt, mis loob vangistatud vanema jaoks teatud olulise rutiini ja annab tegutsemiseks mõtte (Reed & Reed, 1997). Lisaks peab arvestama, et vangla külastusega kaasneb väga mitmeid lisaväljakutseid: sobiva külastusaja leidmine, töölt vabaks saamine, külastuseks vajaliku dokumentatsiooni täitmine, vangla reeglites ja nõudmistes orienteerumine, aga ka vanglasse kohale sõitmise korraldamine ja suhteliselt ebamugava turvakontrolli läbimine (Rubensteina, Tomanb & Cochran, 2021). Eriliselt keeruline on olukord madala sissetulekuga perede jaoks juhtudel, kui vangla, mida lapsega külastada, asub kaugemal. Uuringud on toonud välja, et madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit vangistatud vanematel on laste külastusi vähem (iseigi enam kui 50% vähem) kui teistel

vanematel (sõltumata sellest, kas tegemist on ema või isaga) (Amankwaa, 2020; Dallaire & Zeman, 2013; Rubensteina, Tomanb & Cochranc, 2021). Abiks saaksid siinkohal olla last kasvatava vanema laiema tugivõrgustiku liikmed - teised sugulased või pereliikmed saavad pakkuda abi külastuste korraldamisel või muudes vajalikes toimingutes (Saunders, 2017).

Olukorras, kus lapsevanem satub vanglasse, on võimalus, et alaealine laps pannakse muude lähedaste puudumisel näiteks asendushooldusele. Asenduskoduteenus on mõeldud neile noortele ja lastele, kes on ilma jäänud vanemlikust hoolitsusest (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015). Sellises olukorras peab lapse-vanema suhte hoidmiseks pingutama mitte üksnes lapse vangistatud vanem, vaid ka lapse hooldaja, kasvataja või eestkostja, kes olenevalt lapse vanusest, kas aitaks lapsel orienteeruda vanglapoliitikaga seonduvas või korraldaks vanglakülastustega seonduvat, sest sellisel juhul tuleb sobitada kokku kahe erineva institutsiooni poliitika ja tingimused (Reed & Reed, 1997). Last kasvatav isik puutub sellises olukorras kokku erinevate väljakutsetega: piiratud võimalused, logistilised raskused ja vangla kaugel asukoht lapsest võivad väga hakata limiteerima lapse-vanema suhtlust ja selle sagedust (Amankwaa, 2020; Reed & Reed, 1997). Sellises olukorras on kindlasti vaja tuge vangistatud vanemalt. Kõige olulisem kogu selle protsessi juures on piisav infovahetus, mis asendushooldusel olevate laste juhtumitel jääb sageli puudulikuks ja suurendab vangistatud vanemal ja lapsel ärevust ning stressi (Correa jt, 2021). Mõlema poole koostöös on võimalik tagada lapse heaoluks vajalik suhtlemine.

Üheks oluliseks teemaks, mis vajab eraldi tähelepanu, on vestlus lapsega vanema kuritööst ja sellega kaasnenud vangistusest. Mitmed uuringud näitavad lapsele tõe rääkimise olulisust vanema vangistuse kohta, arvestades seejuures loomulikult eakohast lähenemist, kuid on ka uuringuid, kus lapse teadmine vanema vanglasse sattumisest on olnud selle mõjuteguriks, mis mõjutab tema õpitulemuste langust ja käitumisprobleemide teket (Woo & Kowalski, 2020). Põhjuseks tuuakse siinkohal välja, et ainult teadmisest lapsel ei piisa, ta peab ka saama aru, mida selline muutus kaasa toob, mis on tema roll selles ja lapsele peab olema tagatud psühholoogiline tugi selle teadmise ning kaasnevate emotsioonidega toimetulekuks (Woo & Kowalski, 2020). Lapsele ei pea tingimata rääkima täpselt sellest teost, mille vanem toime pani. Üksikasjad ei ole seejuures olulised. Peamine rõhk on sellel, et vanem tegi midagi valesti ja peab nüüd selle tagajärjel kandma karistust. Kui lapse elust vanem lihtsalt kaob ja talle ei räägita, kus vanem on, võib lapsel tekkida erinevaid ettekujutusi (näiteks, et vanem on surnud), mis võimendavad tema hirmusid veelgi (Vanglateenistus, i.a; Woo & Kowalski, 2020). Kui

lapsega jagatakse vanema kohta käivat infot, saaks laps tunda end ehk olulisema ja tähtsamana, osana vanema elust.

Põhjusi, miks vanemad ei räägi lastega teise vanema vanglasse sattumisest, on erinevaid. Üheks neist on enda ebakindlus või oskamatus lapsega sellel teemal vestelda. See aga võib luua olukorra, kus laps kuuleb sellest kodust väljastpoolt, kas teiste täiskasvanute või hoopis laste käest, mis muudab selle tema jaoks veelgi raskemaks, sest selle situatsiooniga võivad kaasneda enda suurem häbitunne, usaldamatus oma vanema suhtes või ka kiusamine eakaaslaste poolt (Woo & Kowalski, 2020). Kui vanem ise antud olukorras õigesti toimida ei oska, võib alati küsida abi haridusasutusest (koolist või lasteaiast). Samas peab vanem alati kaaluma kui suur on see ring ja kui vajalik on ikka kõigi nende inimestega antud infot jagada (Vanglateenistus, i.a). On neid, kes olenemata kinnipeetava eneseteadlikkusest või positiivsest arengust temasse avatuse ja heatahtlikkusega ei suutu. Seetõttu on vanema hirm lapsele rääkimisest mõistetav, sest tõenäoliselt ei taha ta, et ka tema laps saaks karistada ja diskrimineeritud vanema eksimuste eest.

Lapse vanus vanema vangis sattumisel on oluliseks aspektiks nende omavahelise suhte arengus. Imikud ja sülelapsed vajavad vanemaga väga tihedat suhtlust ning nende puhul on praktiliselt võimatu harva toimuvate külastuskordadega luua lähedast suhet (Poehlmann jt, 2010). See on ka üheks põhjuseks, miks ema vangistuse puhul paljudes riikides lubatakse emal vangistuse vältel elada koos lapsega üldjuhul kuni lapse 3-aastaseks saamiseni, avavanglates (näiteks Rootsis) mõnikord kuni lapse 6-aastaseks saamiseni (Jones jt, 2013; Jones & Wainaina-Woźna, 2013). Samas on riike (näiteks Rumeenia), kus laps saab emaga vanglas koos olla üksnes kuni lapse 1-aastaseks saamiseni (Jones jt, 2013; Jones & Wainaina-Woźna, 2013). Teisalt kui imiku puhul satub vangis isa, siis nii väikese lapse puhul on tõenäosus lähedase suhte tekkeks väga väike, kuid siiski saavutatav (Poehlmann jt, 2010). Suuremat kasu on vanglakülastustest ja regulaarsest suhtlemisest täheldatud väikelaste ning vanemate laste puhul. Kui lapsel on harjumuspärane oma vangis oleva vanemaga suhelda, siis hakkab ta vanemaks saades ise selleks võimalusi otsima (Poehlmann jt, 2010). Mida vanemaks laps saab, seda iseseisvam on ta oma suhtlemiste valikul.

Vangistuses viibiva vanemaga suhtlemine on igal juhul lapsele oluline tema terviklikuks arenguks, tema identiteedi kujunemisel ja ka tema edasiste suhete loomisel elus. Kui suhtlus lõpeb ja laps ei kohtu enam kinnipeetava vanemaga, siis võib laps võõrduda sellest vanemast,

tal võivad tekkida hirmud, ka suhtlemishirmud ning ebakindlus tulevikus lähedaste suhete loomisel (Jones jt, 2013). Teadlikult korraldatud suhtlusega saab aga toetada lapse arengut ka siis, kui üks tema vanematest on vanglas (Vanglateenistus, i.a; Woo & Kowalski, 2020).

1.2. Vangla külastussüsteemi seos vanema-lapse suhtega

1.2.1. Vanglate külastussüsteemid, nende piirangud ja võimalused

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 18 (1991) kohaselt tuleb riigi poolt rakendada kõik jõupingutused kindlustamiseks, et lapse huvid oleksid erinevate kaalutluste keskmes ning et lapse üleskasvatamise ja arendamise eest vastutaksid mõlemad lapsevanemad. Selle tarvis tuleb riigil olla valmis osutama vanematele ka vajalikku abi (artikkel 18, p 2, lapse õiguste konventsioon, 1991). Näiteks vanemate nõustamise, koolituse ja vajadusel toe pakkumiseks (sealhulgas finantsiliseks toimetulekuks, erivajadustega lapsega hakkama saamiseks jne).

Eestis on ligi 3000 last, kelle isa kannab vanglakaristust ja umbes 125 last, kelle ema viibib vangistuses (Children of Prisoners Europe, 2022). Võrdlusena võib siia kõrvale tuua Soome, kus kinnipidamisasutuses viibivate isade ja emade arv on ligilähedane Eestile (vastavalt 2892 isa ja 221 ema), kuid nende rahvaarv on meist viis korda suurem. Läti ja Leedu puhul on märgata Eestiga sarnast suhtarvu (Children of Prisoners Europe, 2022).

Kinnipeetavatega kokkusaamise võimalused erinevad riigiti ja lisaks on igal vanglal ka korralduslikult oma reeglid (Children of Prisoners Europe, 2022), näiteks:

- Austrias on lubatud neli 30-minutilist külastust kuus ja lisaks üks pikem külastus poole aasta jooksul;
- Taanis neli tunniajalist külastust kuus ja pikemaid külastusi üldse mitte;
- Soomes lubatakse külastusi üldreeglina nädalavahetustel ja riigipühadel kuni 45 minutit korraga, lastesõbralikke külastusi, kus ka füüsiliselt saab koos olla, on võimalik taotleda eriloaga ka pikemaks ajaperioodiks;
- Leedus on lühiajalised külastused kuni 3 tundi ja neid lubatakse üks kord kuus, millele lisandub kuus ka võimalus pikemaks (kuni 24 tundi) külastuseks;
- Läti lubab pikemat külastust kuni 48 tunniks.

Eesti kolmes vanglas, Tallinna, Tartu ja Viru vanglas jagunevad kokkusaamised lühiajalisteks ja pikaajalisteks. Lühiajalised kokkusaamised kestavad sõltuvalt vanglast kuni 2 tundi, pikaajalised kohtumised on üldjuhul kuni 24 tundi (Vanglateenistus, 2022a, 2022b, 2022c). Lühiajalised kokkusaamised toimuvad üldjuhul vanglaametniku visuaalse järelevalve all, telefoni vahendusel vesteldes ja külastajad ning kinnipeetav on klaasiga eraldatud. Tartu vanglas võimaldatakse lühiajalisi kokkusaamisi ka klaasiga eraldamata kokkusaamiste ruumis, seda piiratud hulgal ehk mitte rohkem kui üks kohtumine kuus (Vanglateenistus, 2022b). Lühiajalisi kokkusaamisi võimaldatakse Tartu ja Viru vanglates reeglina vähemalt üks kord kuus (Vanglateenistus 2022b, 2022c). Tallinna vangla võimaldab kuni kaks lühiajalist kohtumist kuus (Vanglateenistus, 2022a).

Lühiajaliseks kokkusaamiseks võib esitada taotluse nii kinnipeetav kui ka külastaja ja seda saab teha nii kirjalikult kui telefoni teel. Kui kokkusaamisel osaleb laps, siis see tuuakse taotlusel eraldi välja. Üldine reegel lubab korraga kohtuda kuni kahe inimesega, kuid laste puhul võib erandkorras lubada suuremat arvu, mis aga tuleb siis eraldi vanglaga kooskõlastada (see võimalus on olemas kõigis Eesti vanglas). Taotluse rahuldamise otsustab reeglina vangla vastava üksuse juht viie tööpäeva jooksul. (Vanglateenistus, 2022a, 2022b, 2022c)

Kokkusaamise loa taotlemise protseduur on aeganõudev. Esiteks taotluse tegemine peab toimuma varakult: nt Tallinna vanglas vähemalt kaks nädalat ette ja kuna otsuse tegemine võib samuti võtta ligi nädala, siis tuleb sellega ka kokkusaamise aega planeerides arvestada (Vanglateenistus, 2022a). Lisaks tuleb varuda aega ka otseselt kokkusaamise päeval. Selleks, et saaks läbi viia vajalikud eeltoimingud tuleb vanglasse kohale minna varem: Tartu ja Viru vanglasse enne 40 minutit enne kohtumise algust (Vanglateenistus 2022b, 2022c) ning Tallinna vanglas 30 minutit varem (Vanglateenistus, 2022a). Lisaks eelnevalt esitatud taotlusele tuleb Viru vanglas kohapeal veel täita eraldi kokkusaamise taotlus ja Tallinna ja Tartu vanglates esitada isikut tõendav dokument/alla 8-aastaste puhul sünnitunnistus (Vanglateenistus, 2022a, 2022b, 2022c).

Kokkusaamisteks on ette nähtud kindlad ajad, selles osas pere ise sobivaid aegu valida ei saa. Enamasti on need 2-4 päeval nädalas korraga kuni kaks tundi. Näiteks Viru vanglas on teisipäeviti, neljapäeviti ja reedeti kell 14.00-16.00 ning laupäeviti kell 13.00-15.00, Tallinna vanglas aga esmaspäevast laupäevani kell 9.00-11.00 ja 14.00-16.00 (Vanglateenistus, 2022a,

2022b, 2022c). Küllastusaegades on küll pakutud erinevaid variante, kuid arvestades tööl ja koolis viibimise aegu, on selge, et sobiva aja leidmine eeldab oskuslikku planeerimist.

Vanglates võimaldatakse ka pikaajalisi kokkusaamisi, mis toimuvad selleks eraldatud ruumides vangla territooriumil, kus külastajatel ja kinnipeetaval on võimalik suhelda, süüa, pesta ja magada. Pikaajaline kokkusaamine on ilma pideva järelevalveta ja kestab üldjuhul ühe ööpäeva. Pikaajalisel kokkusaamisel on mitmesugused reeglid, nt ei tohi kogu kokkusaamise aja ruumist lahkuda. Lisaks peab arvestama, et tegemist on tasulise teenusega - ruumide kasutamise, hügieenivahendite ja toidu eest tuleb maksta. (Vanglateenistus, 2022a, 2022b, 2022c).

Pikaajalisi kokkusaamisi on ka piiratud hulk: näiteks Viru vangla juhtkond võimaldab kinnipeetavale poole aasta jooksul vähemalt ühe pikaajalise kokkusaamise, selleks peab kinnipeetav taotluse esitama vähemalt kuu enne soovivat kokkusaamise päeva (Vanglateenistus, 2022c). Loa andmise otsustab vangla direktori määratud vanglateenistuja, kahe nädala jooksul alates taotluse esitamisest (Vanglateenistus, 2022a). Arvestada tuleb erinevate faktoritega, sealhulgas ka kinnipeetava enda meelsuse ja käitumisega, et see oleks positiivne ning mitte last ja külastajaid traumeeriv.

Juhul kui kokkusaamisele võetakse kaasa eelkooliealine laps, on lapsele lubatud võtta vajadusel kaasa eritoitu (sest vanglatoit ei pruugi lapsele sobida), samuti lapsele vajalikke tarbeesemeid ja mänguasju (Vanglateenistus, 2022a, 2022b, 2022c). Mänguasjade hulka üldiselt ka piiratakse, näiteks Tartu vanglas on lubatud kaasa võtta 1-2 lapse lemmikmänguasja (Vanglateenistus, 2022b). Tallinna vanglas on ka kohapeal olemas mänguasju, mille hulgast laps saab valida (Vanglateenistus, 2022a). Muid asju vanglasse tuua ei tohi. Lisaasjadest saab kaasa võtta üksnes vangla kauplusest varem tellitud ja ostetud väiksemas koguses maiustusi (nt küpsised, šokolaad, jogurt) või muid toiduaineid (nt lahustuv kakao, mahl, juust, laste kiirpudrud jm) (Vanglateenistus, 2022a, 2022b, 2022c).

Pikaajaliste kohtumiste planeerimisel on ajaline skaala veel pikem. Üldreeglina tuleb taotlus nendeks esitada kuu aega enne kohtumist ja otsus tehakse 10 päeva jooksul ning tellitavate asjade nimekiri (toit, hügieenitarbed) tuleb esitada vähemalt kaks nädalat enne kohtumist (Vanglateenistus, 2022a, 2022b, 2022c). Seega on planeerimist ja mõtlemist üsna palju,

mistõttu on abi ja toetus esimestel kordadel kõikide reeglite, korralduste mõistmisel ning järgmisel väga oluline.

1.2.2. Vangla külastussüsteemi erinevate tegurite seos lapse ja vangistuses viibiva vanema suhtega

Vangistus mõjutab lapse suhteid lahus elava vanemaga (Correa jt, 2021). Sellega peab igal juhul arvestama, et isegi kui kasutatakse ära maksimaalselt kõik võimalused lapse ja kinnipeetud vanemaga suhtlemiseks, jääb vangistuses olev vanem paratamatult ilma mitmetest olulistest sündmustest lapse elus (näiteks nagu lasteaia lõpupidu, lapse esinemised jõulukontserdil, sünnipäevapidu mängumaal vm), ta ei saa olla lapse kõrval nende igapäevastes tegemistes ega toetada lapse kasvamist läbi tavaeluliste situatsioonide (Correa jt, 2021). Sageli tuleb ka vangistuse lõppedes vanemal õppida uuesti selgeks, mida tähendab olla lapsevanem ja kuidas olla lapse elus vajalikul määral olemas (Charles jt, 2021). See on aga paratamatu tagajärg, millega vangistuses olev vanem peab arvestama.

Seda olulisem on kasutada ära kõiki neid võimalusi, mida vangla külastussüsteem võimaldab, et hoida ja arendada lapse ning vanema suhet (Correa jt, 2021). Laste jaoks on oluline, et esimene külastus pärast vanema vangistust toimuks nii kiiresti kui võimalik, sest lapse jaoks on oluline teada, et vanemaga on kõik korras ja tal läheb hästi. Vastasel juhul võib laste kujutlusvõime suurendada põhjendamatult nende hirmusid ja tekitada stressi (Children of Prisoners Europe, 2022). Lapse jaoks on olulised mõlemad vanemad ja seda suhet peab neile võimaldama. Eriti oluline on laste jaoks suhe vangistatud emaga, isade vanglas olek on uuringute kohaselt väiksema mõjuga, kuid lapse toetamiseks on suhe mõlemaga ikkagi kõige parem (Dallaire & Zeman, 2013; Woo & Kowalski, 2020).

Vanglad saavad ka ise toetada lapsevanematest kinnipeetavaid. Üheks võimaluseks on näiteks pakkuda vanemlike oskuste arengut toetavaid koolitusi, milles on rõhuasetus nii kompetentside omandamisel paremaks suhtlemiseks, kui ka õpetustel, kuidas pärast vanglast vabanemist tavaelus lapsevanema rolli täita (Charles jt, 2021; Miller jt, 2014). Kuigi neid teenuseid saab pakkuda ka vangla, siis on mitmetes riikides (nt Suurbritannias, Saksamaal, Rootsis) selle ülesande endale võtnud erinevad mittetulundusühingud (Jones & Wainaina-Woźna, 2013). Kuigi teenust võib pakkuda vanglaväline organisatsioon, oleks siiski oluline, et ka vangla ise seisaks oma külastuspoliitikates ja nii külastajate kui kinnipeetavate kohtlemises samade

eesmärkide eest, ega alavääristaks ega alahindaks kinnipeetavate enesearenguvõimalusi ja positiivseid muutusi.

Lapse ja vanema kohtumiste puhul on olulise tähtsusega see, kuidas on kohtumine läbi viidud. Kindlasti peab keskkond olema lapsesõbralik, enne ja pärast külastust peab lapsega rääkima, teda emotsionaalselt ette valmistama, jagama talle olulist teavet, mis hakkab toimuma ja pärast külastust ka arutleda selle üle, mida laps koges (Woo & Kowalski, 2020). Hea on, kui vanematel on olemas tugi mõne programmi näol, et nad teaksid, kuidas külastust edukalt läbi viia ja saaksid vajadusel spetsialistidelt nõu (Correa jt, 2021; Miller jt, 2014). Vangistuse näol on tegu eriolukorraga ning ei saa eeldada, et inimesed oskavad alati sellele ise kõige paremini reageerida, seega on säärastel nõustamisel otstarve igati olemas.

Lapsesõbralike vanglakülastuste puhul on mitmeid punkte, mida saaks laste heaolu silmas pidades täita (Children of Prisoners Europe, 2022; Correa jt, 2021; Pridmorea, Levya & McArthur, 2017):

- lapsesõbralik vanglaruumide disain:
  - sobivate ruumide olemasolu erinevas vanuses lastega kohtumiseks;
  - vahendite ja võimaluste pakkumine lastele sobivaks tegevuseks;
- paindlikud külastusajad ja lastele kohandatavad regulatsioonid;
- tugiisiku võimaldamine vanemat üksi külastavatele lastele;
- infotehnoloogiavahendite vahendusel kiirete spontaansete suhtluste võimaldamine tähendusrikaste hetkede jagamiseks;
- nõustamis- ja tugiteenuse pakkumine:
  - nõustamisteenus külastuse eel- ja järeltegevusena;
  - nõustamine last kasvatavale vanemale;
  - vangistatud vanemate tugigrupp;
  - koolitused kinnipeetavatele vanemlike oskuste arengu toetamiseks.

Vanglapoolne toetus lapsevanematele, nagu näiteks toetus- ja sekkumisprogrammide läbiviimine, vanemate nõustamine ja juhendamine, omab positiivset mõju laste suhtele vangis oleva vanemaga (Shlafera & Poehlmann, 2010; Poehlmann jt, 2010). Kui vanglal endal puudub võimekus sobivate teenuste pakkumiseks, võib alati kasutada partnerite abi (näiteks mittetulundusühingud vm) (Jones & Wainaina-Woźna, 2013). See toetab ühtviisi hea suhte säilimist nii vanema vanglas olles kui ka paremat kohanemist pärast vangistusest vabanemist

(Charles jt, 2021; Woo & Kowalski, 2020). Kui kinnipeetav tajub reaalsust adekvaatsemalt ning on lähedaste eludega kursis, siis see annab talle midagi, mille nimel pingutada ning ehk ei ole talle vanglast vabanemine nii hirmutav ega võõrastav, sest ta on teadlik oma suhtlusvõrgustikust ja tunneb end olulise osana sellest.

Vangla keskkondade uurimisel on aga selgunud, et väga paljudel juhtudel ei toeta külastustingimused laste kohtumisi vanematega vajalikul tasemel (Jones & Wainaina-Woźna, 2013; Poehlmann jt, 2010). Vanglakülastuste puhul võib sõltuvalt vangla eripärast vanem kokku puutuda järgnevate raskustega (Jones jt, 2013):

- Sobivate külastusruumide puudumine;
- külastusaegade langemine koolitundide ajale;
- piiratud suhtlemisvõimalused (näiteks puudub võimalus vahetuks suhtlemiseks või füüsiliseks kontaktiks).

Kuigi märkimisväärne osa vangidest on lapsevanemad, siis lapsesõbralikke vangla külastussüsteeme on vähe ja sellele teemale tähelepanu juhtivate uuringute tulemuste praktiline rakendamine on olnud aeglane (Pridmorea, Levya & McArthur, 2017). Näiteks on vanglates küll ette nähtud kohtumisteks (sh pikemaajalisteks) eraldi ruumid, kuid sageli ei ole need aga rajatud selliselt, et neis oleks mõeldud laste peale, sest seda ei peeta oluliseks (Jones jt, 2013). Seetõttu võib aga külastuse kvaliteet varieeruda keskkonnast tulenevate faktorite tõttu lapsele hästi sobivast kuni tugevat stressi tekitavani välja, mis omakorda on seotud lapse ebamugavus- või isegi hirmutundega ning vajalikku lähedast suhet vanemaga ei saa sellisel juhul tekkida (Poehlmann jt, 2010). Samas aga on vanema mitte külastamine ja seeläbi üldse kontakti kaotamine lapse ning vanema vahel veel raskemate tagajärgedega.

Samuti näeb vangla külastuskord enamasti ette erinevaid protseduure, mida külastajad peavad läbima. Nende hulka kuulub Eestis pikaajaliste külastuste korral ka ühe võimaliku toiminguna külastaja ilma riieteta (s.t. alasti) läbivaatus, mille eesmärk on hoida ära lubamatute esemete vanglasse toimetamine (Vanglateenistus, 2022a). Kui täiskasvanu jaoks on sellise protseduuri vajalikkus mõistetav ja seetõttu ka kergemini talutav, siis lapse jaoks võib tegemist olla ebamugavust põhjustava ja traumeeriva toiminguga ja sellise kogemuse läbielamine võib lapse jaoks vanema vangistuse traumat veelgi suurendada ning külastusest võib jääda tugevalt negatiivne efekt lapsele (Amarkwaa, 2020; Woo & Kowalski, 2020). Seetõttu on näiteks ka Eesti õiguskantsler juhtinud vanglate tähelepanu sellele, et laste puhul tuleb siinkohal teha

erand ja vältida niivõrd intensiivset lapse kehalisse puutumatusse sekkumist (Õiguskantsler, 2020). Tuleb kasutada kõiki saadaolevaid meetmeid, et suhtlust sellises eriolukorras toetada ja soodustada, mitte lisaks pingestada ega häirida.

Samas pöördumises tõi õiguskantsler välja ka selle, et vanglad peavad lähtuma perekonnaseaduse sätetest, mille kohaselt on lapsel õigus suhelda oma vanemaga ja vanemal õigus ning kohustus suhelda lapsega (Perekonnaseadus, 2009). Seda isegi juhul, kui vanemal pole lapse hooldusõigust, sest hooldusõigus ja suhtlusõigus on kaks eraldi seisvat osa. Lapse suhtlemises vanemaga ei tohi olla sundust, aga kui lapsel on soov ja valmidus vangistuses viibiva vanemaga suhtlemiseks, siis avalik võim seda keelata ei tohi. Õiguskantsler rõhutab isegi kinnipidamisasutuse kohustust luua lapse ja vanema suhtlemiseks lapsesõbralikud tingimused suhtluse toetamiseks, mis hõlmab ka vanema nõustamist ja ettevalmistust suhtlemiseks. Loomulikult kuuluvad selle juurde lapsega head suhtlemist soodustava füüsilise keskkonna ja lapsesõbralike protseduuride loomine (Õiguskantsler, 2020).

Kokkuvõtteks võib välja tuua, et lapse ja vanglas viibiva vanema omavaheline suhtlus on oluline nii lapsele kui ka vanemale. Vangla saab omalt poolt toetada hea suhtluse säilimist lapse ja vanema vahel, luues selleks sobivad lapsesõbralikud tingimused. Lapse ja vangis oleva vanema suhe sõltub väga palju sellest, missugune mõju on külastustel lapsele: see võib olla terapeutiline ja toetav, aga ka traumeeriv (Woo & Kowalski, 2020). Seetõttu on oluline uurida, missugune on lapse ja vangis oleva vanema omavahelise suhtluse kvaliteet ning seda mõjutavad tegurid (Nesmith & Ruhland, 2008).

Maailmas leiab näiteid selle teema uurimise kohta: näiteks on erinevad uurimisrühmad Austraaliast, Suurbritanniast ja Lõuna-Koreast avaldanud oma tulemusi laste ning vangistuses viibivate vanemate omavahelise suhtlemise kohta (Jones jt, 2013; Jones & Wainaina-Woźna, 2013; Manby jt, 2015; van de Weijer jt, 2021). Samas Eestis on sellele teemale vähe tähelepanu pööratud (näitena võib tuua: Kikerpill, 2021; Žurakovskaja-Aru, 2015), kuigi ka meil on kinnipeetute hulgas märkimisväärne hulk lapsevanemaid (vt andmeid Eesti kohta, Children of Prisoners Europe, 2022). Hea suhte loomine ja hoidmine lapse ning tema vangistatud vanema vahel on oluline ja seda saavad toetada nii last kasvatav isik kui oma roll on sellel ka vangla poolt loodud võimalustel.

2. Metoodika

Antud bakalaureusetöö uurimusliku osa läbiviimiseks kasutati kvalitatiivset uurimisviisi, mis on sobiv inimese erinevate käitumiste taga peituvate protsesside uurimiseks, kus keskendutakse tähendusele ja tõlgendustele (Laherand, 2008). Käesolev uuring keskendub inimese kogemuse uurimisele: kogemuse olemuse kirjeldusele, kogemusele antud tähendusele ja uuringus osalejate tõlgendustele seoses kogemusega kaasnenud mõtete ja tunnetega, mistõttu on sobiv kasutada kvalitatiivseid meetodeid (Laherand, 2008). Andmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud (Lisa 1), mis andis vajaliku raamistiku uuritavate teemade osas, kuid jättis samal ajal uuritavatele piisavalt vabadust oma mõtete väljendamiseks. Intervjuu küsimuste koostamisel võeti aluseks käesoleva töö teooriaosas välja toodud lapse ja vangistuses viibiva vanema suhte olulisemad aspektid.

2.1. Valim

Uuringu valimi koostamisel kasutati eesmärgipärast valimit. Uuringus osalejate valiku kriteeriumiks oli nõue, et peres on vähemalt üks alaealine laps, kelle vanem viibib vangistuses. Ettepanek uuringus osalemiseks tehti 11 lapsevanemale või lapse eest hoolt kandvale isikule, kellest kokku nõustus uuringus osalema kaks inimest: üks lapse bioloogiline vanem, ema, kelle lapse isa kandis vanglakaristust ja teine oli asendushooldusteenusel olevate laste perekodu vanem (laste ema oli vanglas). Uuritavate taustaandmeid kirjeldab Tabel 1.

Tabel 1. Uuringus osalejad

Tähis	Last	Lapse/laste	Lapse/laste vanus	Vangis viibiv	Vangis
analüüsis	kasvatav	vanus uuringu	vanema vangi	lapsevanem	oldud aeg
	isik	läbiviimise	mineku ajal		küsitluse
		hetkel			läbiviimise
					ajal
E1	ema	4-aastane	Sündimata	isa	4,5 aastat
PV2	perevanem	7-aastane, 10- aastane ja 12- aastane	4-aastane, 7- aastane ja 9- aastane	ema	3 aastat

2.2. Uurimuse käik ja andmekogumine

Intervjuud viidi läbi 2022. aasta kevadel. Uuritavate loal intervjuud salvestati. Seoses intervjuude läbiviimise perioodil viirushaiguse intensiivsest levikust tingitud piirangutega ei olnud võimalik viia intervjuusid läbi vahetult kohtudes ja seepärast kasutati virtuaalseid suhtluskanaleid (intervjuud toimusid veebi- või telefoni vahendusel). Kõikide intervjuude ajal said intervjuueeritavad viibida endale igapäevaselt tuttavas kohas, mis andis lisa turvatunnet. Kriteeriumile vastavate uuritavate leidmine osutus eeldatust märgatavalt keerulisemaks. Info potentsiaalsete uuritavate kohta tuli esmalt töö juhendajalt. Edasi hakkas toimima nn lumepalliefekt, kus intervjuus osaleja soovitas ise võimalikke järgnevaid uuritavaid. Ettepanek uuringus osalemiseks esitati enamasti e-posti teel, telefoninumbri olemasolul helistati telefonile. Uurimistöö teema spetsiifilisusest ja tundlikkusest tulenevalt ei soovinud mitmed lapsevanemad või lapse hooldajad uuringus osaleda. Peamise põhjusena toodi välja seda, et teema on liiga isiklikku laadi ja väga tõsine ning seda ei taheta sügavalt avada. Oli ka neid, kes algul lubasid, kuid intervjuuks kokkulepitud ajal (ega ka hiljem) nendega enam ühendust ei saanud. Kaks isikut siiski nõustus uuringus osalema.

Intervjuude kestus oli 78-93 minutit. Intervjuu õnnestumises osutus oluliseks sissejuhatav vaba vestlus, et vähendada tundlikust teemast tulenevat pinget. Abiks oli kinnitus sellest, et intervjuu põhjal ei anta kellelegi hinnangut nende tegevusele lapse ja teise vanemaga suhtlemise korraldamisel. Seda oli algselt vabamas vestluses tunda, mistõttu oli oluline seda eraldi välja tuua.

2.3. Andmeanalüüs

Intervjuude analüüsimiseks saadud salvestatud materjal transkribeeriti. Transkribeerimisel kasutati uuritavate eristamiseks tähiseid (vt Tabel 1). Saadud andmeid analüüsiti suunatud sisuanalüüsi meetodil (Kalmus, Masso & Linno, 2015), kus kodeerimisel kasutati olemasolevast teooriast tulenevaid kategooriaid (Laherand, 2008), mille peamine lähtepunkt oli uurimisküsimustes esitatud teemadel.

2.4. Eneserefleksioon

Lähtusin enda uuringut läbi viies teaduslike uuringute läbiviimise heast tavast: selgitasin kõige esimesena osalejatele uuringu eesmärgi, uuringu olulisust ja täpset läbiviimise korda. Tagasin selle, et kõik kogutud andmed oleks konfidentsiaalsed ja et ei andmetabeli ega tulemuste osa põhjal poleks võimalik tuvastada konkreetseid inimesi ega juhtumeid. Olin arvestanud, et minu

töös on tegu väga tundliku teemaga, seega proovisin oma hoiakutes ja sõnades olla võimalikult toetav ning läheneda intervjuueeritavatele empaatiliselt ning julgustavalt. Intervjuu ametlikule osale eelnes soojendusvestlus ja -küsimused, millega proovisin maandada uuringueelset pinget ning saada kontakti uuritavaga. Sellele vaatamata oli tunda ühe intervjuueeritava puhul algul märgatavat tõrksust ja pingulolekut, kuigi näiliselt vastas ta kõikidele küsimustele. Intervjuu lõpuks olid tema vastused aga selgelt pikemad ning suhtlusõhkkond veidi vabam.

Intervjuu toimumise käigus pidin olema tähelepanelik ja paindlik, sest sage oli olukord, kus intervjuueeritav vastas nii mõnegi küsimuse juures ära juba ka järgnevatele. Seega pidin intervjuueerimise käigus kiirelt reageerima ja vestlust teemakohaselt suunama – seesugune ümberhäälestamine oli küllaltki väljakutsuv. Tegu oli minu esimese suuremamahulise intervjuueerimiskogemusega ja tundsin end seega ebakindlana. Olin küll enda töö valdkonnas orienteeruv, teemaga kursis ja intervjuukavaga põhjalikult tutvunud, kuid sellest hoolimata tundsin, et ei osanud ehk alati vestlust kõige tõhusamalt ja loomulikumalt juhtida. Tundsin, et minu suurim tugevus intervjuueerijana oli usaldusliku ja empaatilise õhkkonna loomine. Arvan, et mul õnnestus luua usalduslik ja salliv õhkkond, kus intervjuueeritavad ei tundnud end rünnatu ega haavatuna, vaid märgatuna.

3. Tulemused

Käesoleva uuringu fookuseks oli lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtega seotud aspektid ja vangla külastussüsteem ning selle tingimused suhte toetamisel. Uuringu tulemused on esitatud uurimisküsimuste kaupa. Intervjueeritavate vastuste kasutamisel tulemuste ilmestamisel on need toodud lõikudena transkribeeritud intervjuu tekstidest ja esitatud kaldkirjas ning konfidentsiaalsuse tagamiseks kirjeldatud spetsiaalsete tähistega nagu need on esitatud Tabelis 1. Esitatud näidetes on kasutatud järgnevaid transkriptsioonimärke: /.../ - tekstist on välja jäetud sõna või lõik, mille esitamine ei olnud antud kontekstis oluline; *(tekst)* - autori täiendused tekstilõigu paremaks mõistmiseks.

3.1. Lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtega seotud aspektid

Esimese uurimisküsimusega sooviti saada ülevaade sellest, missugune on lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhe ning kuidas on see seotud vanema vangistuses viibitud ajaga, suhtlemise sageduse ja vormidega ning kes on üldjuhul suhtlemise algataja ja kuidas see mõjutab suhtlemist tervikuna.

Suhte iseloomu ja suhtega rahulolu osas tõid mõlemad uuringus osalejad välja, et laste suhe vangistuses oleva vanemaga oli hea ja lapsed oli selle suhtega rahul. Toodi välja ka igatsust vangis oleva vanema järele.

PV2: /.../ *nad on rõõmsad rääkides (telefoniga), nagu ka tookord kui nad külastamas käisid.*

Neil oli väga hea meel, ootasid ja tulid sealt nagu positiivsete emotsioonidega tagasi.

E1: /.../ *eks ikka tunneb puudust, ta igatseb ja tahaks sinna minna ja nii edasi,/.../*

Lapse ja vangistuses oleva vanema hea suhte põhjusena toodi välja seda, et füüsilistel kohtumistel vanglas on lapsel hea koos vanemaga olla, sest vanem pühendub lapsele ja tegeleb temaga palju. Uuringus osalejad ütlesid, et lapsed tundsid ennast vanglas kohtumistel olles hästi. Seda nii pikaajaliste kui ka lühiajaliste kohtumiste puhul.

E1: /.../ *ta nagu ootab kogu aeg neid kokkusaamisi. Tore, ainult mängivad ja möllavad seal kokkusaamisel koos kakskümmend neli tundi nagu pühendabki, nagu lapse isa pühendubki täielikult lapsele. Selles suhtes nagu laps tunneb, seda kõike, neil on omavahel selles suhtes küll väga hästi.*

PV2: *Muide, tookord, kui nad seal ema juures käisid, seal telefoniga suhtlesid, isegi kuigi see oli läbi klaasi ja telefoni, siis tegelikult ikkagi lastel oli hea meel ju /.../*

Vanema vangis oleku aeg uuringutes ei toonud välja erinevusi lapse ja vanema suhetes: vanema vangis viibitud aeg ei olnud suhte kvaliteedi määravaks teguriks. Kuigi ühel juhul ei olnud lapsed oma vanemat kolm aastat näinud, olid nad ikkagi rõõmsad temaga kohtudes, väljendades ise seejuures, et vanem oli nende mälopildis teistsugune kui tegelikkuses.

PV2: *Nad ju polnud ema näinud, ma ei tea, kolm aastat või nii. Tüdruk isegi pildi pealt oli näinud, aga ütles (peale lühiajalist kokkusaamist), et ema on nii võõras, et mälusoppides oli nagu teine.*

Teise uuritud juhtumi puhul oli tegemist olukorraga, kus vanema vangimise ajal oli laps veel sündimata, kuid nende omavaheline suhe oli kujunenud ka vanema vangis oleku ajal positiivseks.

Lapse ja tema vanema suhte puhul uuriti ka seda, **kuidas lapsele räägiti teise vanema vangis olemisest**. Ühel uuritud juhtumitest selgitas vanem lapsele võimalikult varakult teise vanema vangis olemist, sest lapsel tekkisid küsimused. Selgitus oli vastavalt lapse eale ja lapse kasvades suurenes ka selgituse detailide rohkus. Samas teisel uuritud juhtumitest ei soovinud vangi läinud vanem alguses lastele tõtt rääkida ja selgitas oma puudumist pikaajalise puhkusega. Kolm aastat pärast vanema vangistust otsustasid laste hooldusteenuse eest vastutavad perevanemad koostöös erialaspetsialistidega lastele rääkida vanema vangistusest, sest see võimaldas neil ka vanemat vanglasse vaatama minna.

PV2: *Ema ise ütles, et on puhkusel. Puhkusel ta oli siis kuni eelmise aastani, siis meie ütlesime tõe välja, /.../ tema oligi, oleks vist ainult seda meelt, et jääbki puhkusele, aga noh, mina nagu siis tänud spetsialistidele, siis ütlesin nagu välja selle. Nemad nagu soovitasid ühesõnaga välja öelda ja siis mina ütlesin.*

Laste reaktsioon vanema vangistuse sõnumile oli rahulik. Esimesel juhul, kus laps kasvas teadmisega, et teine vanem on vangis, suhtus ta sellesse loomulikult, kuid teatud perioodil tekkis lapsel siiski küsimus, kas vanem on tema pärast vangis ja ei soovi tema pärast koju tulla. E1: *(Laps) ütles midagi sellist, et ma ei tea, issi ei tule minu pärast koju, ei taha minuga koos olla või mis iganes. Tegelikult see ei ole tõsi, aga ta kohe hakkab iseennast nagu süüdi tundma.*

Vanem lisas antud juhtumil veel, et lapsele teise vanema vangis olemisest ja selle põhjustest rääkimine on oluline, et laps ei hakkaks ise põhjusi välja mõtlema ja fantaseerima ega ennast süüdistama. Hea on, kui seda saavad teha mõlemad vanemad koos ja enne veel, kui laps selle küsimuse ise tõstatab. Teisel juhtumil, kus lapsed said vanema vangis olekust teada kolm aastat pärast kinnipidamise algust ja üks neist olid jõudnud selleks ajaks varajasse teismeikka, hindas perevanem nende reaktsiooni samuti rahulikult, vähemalt väliselt. Lastele pakuti seejuures ka psühholoogi tuge.

PV2: Teised nagu suht rahulikud ja nad on saanud ka psühholoogi abi. /.../ Ja nagu ei ole seda noh eriti niimoodi, ma ei tea muidugi, mis sisemiselt päriselt tunnevad ennast nii-öelda nii, aga välja paistab nagu, et on okei nagu noh. /.../ Võib-olla see vanem poiss nagu võib-olla elab kõige rohkem läbi

Keerulisem tundus perevanema hinnangul olevat kõige vanemal lapsel, kellel esines teatud käitumisprobleeme, mida aga otseselt ema vangistusest teada saamisega seostada ei osatud.

PV2: See vanem poiss on nagu ütleme... see kinnisem ja raevukam kohati, et kas see ema asi annab mõju selleks. Ega me ei tea täpselt, mis seal siis päriselt toimub.

Küsimusi tekkis lastel eelkõige vanema vanglasse sattumise põhjuste kohta, mida koheselt lastele teada ei antud, vaid nende kasvades ja vanemaks saades avati vajalikul määral vanema vangistuse põhjuste tagamaid. Laste reaktsioon tõi välja, et nemad olid oma mõtetes kartnud tõsisemaid põhjusi vanema vangistusele, kui tegelikkuses oli.

PV2: Et neid õudselt vaevas see, mille pärast, mille pärast, aga no sai öeldud, et hiljem ja kui rohkem suuremad olete, siis räägime rohkem. Nüüd siis /.../ nagu sai öeldud. Ja siis üks ütles, et "ahah, no vähemalt ei ole maha löönud kedagi", nagu kergendus oli, kivi langes südamest. /.../ see teadmatus on hullem, et salapärane. Pigem valus tõde.

Laste jaoks on oluline teada ka seda, kui **kaua vanema vangistus kestab**. Teadmine, et vanema äraolek on ajutine, annab lastele lootust ja loob positiivse ootuse.

PV2: Emal on pool aastat on kindlasti see aeg ja siis ta tuleb /.../ Kangesti ootavad nüüd koju teda ja siis juba kujutavad ette seda nagu vaimusilmas, kuidas elama hakkad ja kõik nii lilleline ja roosiline ja... illusioonid on endale hästi suured loonud. Et kõik läheb hästi ja lähevad koju ja ootavad väga seda.

Mõlemad uuritavad tõid välja, et teatud määral on **vanema vangis olemine positiivseks teguriks** tema suhtele lapsega. Seda eelkõige seetõttu, et vanglas olles on vanema käitumine kontrollitud ja võimalusi väärtegade sooritamiseks vähem või puuduvad hoopis.

PV2: *Kuna ta on praegu ju väga selles mõttes eluterve – ta ei- ju ei kasuta ju, ei saa kasutada alkoholi, narkootikume mitte midagi. Tal ongi mõistus korras ja kõik ja see on ju väga hea, ongi hea rääkida ja suhelda. Ta saabki kõigest aru, et ta ei ole ju rumal, ta on normaalne inimene. Et kui ta oleks nüüd väljas võib-olla siis meil ei oleks nii kerge suhelda.*

Suhtlemise sageduse ja vormide uurimisel selgus, et kõige rohkem suheldakse telefoni teel. Suuremad lapsed suhtlevad vanemaga iga päev, nooremas vanuses lastel on suhtlust harvem. Segava faktorina toodi telefonikõnede puhul välja seda, et vanglas ei saa inimene vabalt suhelda. Üks uuritavatest tõi välja, et telefonikõne ajal on aru saada, kuidas vangis olev vanem ei taha või saa kõigest rääkida, lisaks on taustal pidevalt müra, mida ka laps on häirivana välja toonud.

E1: *Laps ütlebki, et: „Emme, see häirib mind, ma ei taha rääkida, seal on nii palju müra“*

Samuti selgus, et noorema lapse puhul oli märgata, et pärast füüsilist kokkusaamist oli ta rohkem valmis vanemaga ka telefoni teel suhtlema. Mida pikem oli füüsilise külastuse vahe, sest enam telefoni teel suhtlemise huvi rauges.

E1: *Aga üldiselt on niimoodi, et peale kokkusaamist siis ta veel nagu aldis rääkima, aga mida aeg edasi, seda vähem viitsib isaga suhelda.*

Erinevusi oli telefonisuhtluses ka selles, kas laps ise võtab vanglast tuleva telefonikõne vastu või suunab teine vanem teda rääkima. Kui laps ise kõne vastu võttis, siis märkas vanem, et ta suhtles palju meelsamini võrreldes sellega, kui tal palutakse rääkida.

E1: *Ühel õhtul oli ka niisugune olukord, /.../- laps lihtsalt ütles, et kuule, ma ei, ma ei viitsi sinuga rääkida, et ma ei, ma ei taha suhelda. /.../ Vahest harva on olnud selliseid olukordi, kus mina teen mingeid oma tegemisi ja kui isa on helistanud, on poiss siis ise telefoni vastu võtnud ja ise üksinda kuhugi rääkima läinud. Vahel räägivad pikalt-pikalt.*

Teise suhtlusvormina tõid uuritud välja kirjade kirjutamise võimaluse. Kirjade omavaheline vahetamine oli sobivamaks suhtlusviisiks vanematele lastele, kes juba oskavad kirjutada. Samas oli selle harjumuse kujunemine ka nende laste jaoks algul raske, sest tegevus oli võõras ja ei teatud mida ja kuidas kirjutada. Harjumuse tekkides aga vahetati kirju umbes kaks korda

kuus. Kinnipeetavast vanem toetas omalt poolt laste kirjutamist (nt saadab marke, tuletab perevanematele meelde, et nad paluksid lastel kirjutada).

PV2: /.../ lastele oli alguses hästi võõras ja nad ei tahtnud, nagu vastu oli see, aga nüüd nad on juba harjunud sellega. Ja kirjutavad ikka./.../ Ema saadab kõik margid ümbrikud siia lastele ja siis ootab kirju tagasi.

Väiksema lapse puhul, kes veel kirjutada ei osanud, saatis vanglas olev vanem ise kirju. Samas pikki sisukaid kirju vangistuses olev vanem üldjuhul ei saatnud, küll aga pilte, joonistusi või kaarte (näiteks tähtpäevadeks, nagu sünnipäevaks või jõuludeks vm).

E1: /.../aeg-ajalt on isa saatnud talle joonistusi või pilte, kaarte või midagi. Aga niimoodi ei ole, et kirjutaks nagu pojale kirja, sellepärast et poeg ju kirjutada ei oska. Ma saaks küll ette lugeda, aga see poleks sama. Jõuludeks on vahest isa ikka saatnud mingi armsa kirja, millega poiss siis käib ringi ja näitab kõigile ja on nii õnnelik.

Kõige paremaks suhtlemisvormiks hindasid uuritud füüsilisi kokkusaamisi, nii lühi- kui pikaajalisi. Kui külastus pakkus lapsele positiivseid emotsioone, siis tundis ta ennast ka pikaajalisel (24-tunnisel) külastusel vabalt ja sooviks sinna minna nii sageli kui võimalik.

E1: Vahest on olnud küll nii, et näiteks õhtul enne magamaminekut ütleb et “Lähme hoopis issi juurde, lähme issile külla” Siis seletan, et ei, me ei saa sinna niimoodi suvaliselt minna, peame enda aega ootama, et siis saame. /.../ Ta on isegi mingi siukse nalja pannud, et “mina tahaks ka tulevikus seal issi korteris olla!” Ütlesin selle peale kohe, et ei-ei-ei.

Lühiajaliste kohtumiste puhul tulid uuringust välja erinevused sõltuvalt lapse vanusest: väikesele lapsele on läbi klaasi ja telefoni kaudu toimuvad suhtlemised keerulised, suuremate laste puhul see takistava asjaoluna välja ei tulnud, nende jaoks oli see suhtlusvorm sobivam. Peamiseks mureks väikelapse puhul oli tema oskamatus telefoniga rääkida, aga samuti ka tema püsimatus, mis hakkas häirima teisi külastajaid ja tekitas lapsega vanglasse tulnud vanemale lisastressi ning pinget, mistõttu otsustas vanem lapsega sellist külastusvormi enam mitte kasutada.

E1: Kui ta väike oli, siis olid need lühiajalised kokkusaamised läbi klaasi. Need olid täiesti katastroof. Ta ei osanud rääkida sel ajal, läbi telefoni ta midagi rääkis. Aga seal oli mingi väike külastusboks, ta ei püsinud seal paigal, hakkas jaurama ja noh, vahepeal veel täitsa nagu paanika niimoodi, et ma mingi tõmblesin seal, et ta oleks rahulik ja et ta suudaks veel paigal

püsida, et teisi... teisi ei häiriks ja nii edasi. Aga see oli jah täiesti katastroof ning ühel hetkel ma täiesti loobusin sellest.

Kinnipeetavast vanema külastamise sagedus sõltus üldjuhul last kasvatavate isikute valikutest. Kui eesmärgiks on regulaarsed külastused, siis on lastega peredel võimalik saada pikaajalisi külastusi kord kuus, vahel harvem toimusid need pooleteise kuu tagant. Samas kui last kasvatava isiku jaoks on tegemist eraldi keerulise ettevõtmisega, võib juhtuda, et külastusi toimub väga harva. Teisel uuritaval juhul oli toimunud laste ja nende ema vahel üks lühiajaline kohtumine.

PV2: Ei ole taodelnud seda (pikaajalist külastust) ja keegi ei ole nagu seda ette võtnud.

Suhtlemise sageduse osas arvas perevanem, et lapsed on rahul, kuigi päris kindlalt öelda ei oska. Otseselt ei ole lapsed avaldanud soovi rohkemate suhtlusvõimaluste järele.

PV2: Ei ole juttu olnud, aga vist rahul. Keegi nagu kohe küsinud ei ole, et midagi rohkem tahaks.

Suhtlemise algatajaks oli ühel uuritud juhul enamasti kinnipeetav, kuid teisel juhul algatas suhtlust nii kinnipeetav ja kui ka last kasvatav isik. Suhtlemise sagedus selles osas ei erinenud, küll aga oli erinevus suhtlemise vormis. Kui algatajaks oli enamasti kinnipeetav, siis toimus peamine suhtlus telefoni ja/või kirja teel, kui aga suhtlemise initsiaatoriteks erinevatel kordadel oli nii kinnipeetav kui ka last kasvatav isik, siis hõlmas suhtlemine rohkem vorme – lisaks telefonikõnedele ja kirjadele ka regulaarseid külastusi.

Suhtlemise algatus võis tulla ka kolmandalt osapoolelt, näiteks lapse sugulastelt. Antud uuringus korraldas laste ainsa füüsilise kohtumise emaga laste tädi ehk ema õde, kellel oli lastega hea suhe. Lastel oli olemas ka suhe vanavanemaga, kelle juures käidi üksikutel tähtpäevadel (nt jaanipäeval).

PV2: Ja meie üldse viisime (lapsed) ainult (vanglale lähima linna) juurde ja selle ema õde võttis need lapsed ja läks nendega ise vanglasse./.../ Ja vanaemaga suhtlevad ka. Emaemaga, siis.

Väljakutsed vangistuses viibiva vanema ja lapse suhetes olid seotud last kasvatava isiku hoiakute, eesmärkide ja tegevusega. Esiteks see, mil määral väärtustas ja kuidas panustas last kasvatav isik suhte loomisse lapse ning tema vangis viibiva vanemaga.

E1: /.../ ma arvan, et hästi palju olenebki sellest /.../ et kui mina ei oleks lapsele rääkinud seda, et issi on olemas, oleksin last rumalaks pidanud, kui ma ei oleks hoidnud issi tähendust, kui ma ei oleks seal (vanglas) käinud ja mis iganes – ei oleks neil mingisugust suhet.

Lisaks mängis rolli ka kinnipeetava soov ja valmidus lapsega suhte hoidmisse panustada. Nii näiteks oli märgata, et kui vanem/last kasvatav isik ja/või ka kinnipeetav pingutasid suhte nimel ehk kui laps ja tema vajadused seati esikohale, siis tundis laps end vangis oleva vanemaga suheldes mugavalt ja väljendas soovi rohkemaks suhtlemiseks.

E1: /.../ ja kui ma sinna lähen lapsega, siis ainult laps number üks. /.../ meil ongi niimoodi olnud, et laps on kõige tähtsam, /.../ nüüd nagu see vastupidi, et ta ei taha sealt nagu ära tulla, et ta tahaks veel seal olla.

Seejuures tõi uuringus osalenud vanem välja, et hea suhe ja positiivne õhkkond külastustel on kasulik kõikidele osapooltele nii lapsele, teda kasvatavale vanemale kui ka vangis olevale vanemale.

E1: Ta (laps) tunneb ennast seal mugavalt ja tahab tagasi minna. See kindlasti annab jõudu lausa mõlemale osapooltele. Isale kindlasti. Ma ju saan aru. Ma ise saan siis ka nii palju positiivseid emotsioone, jõudu.

Samas pidi arvestama, et kui lapse ja vangis oleva vanema suhe on toimiv, võib sellega kaasneda lahkuminekku raskus, eriti pikaajalise kohtumise lõpus.

E1: Aga ma arvan, kõige raskem ongi see, et siis kui nad lahku peavad minema. See on emotsionaalselt väga raske, kõige raskem talle (lapsele). Ja mitte ainult talle, vaid ka lapse isale.

Teisel uuritud juhtudest piirdus last kasvatav isik nende võimalustega, mis neile tundusid sobivamad ja sellisel juhul ei väljendanud lapsed ka soovi rohkemate võimaluste kasutamiseks. Samas ikkagi oli ka antud juhul valmisolek laste ja vangis viibiva vanema soovidele vajadusel vastu tulla.

PV2: /.../ noh, füüsilist (kokkusaamist) lihtsalt ei ole, jah. Aga ikkagi sellest praeguste olude juures mulle tundub ikkagi niimoodi, et /.../ need võimalused, mis on olemas, et kõiki neid kasutatakse /.../ ega nad midagi rohkem ole nagu küsinud ka. Nii palju kui meie võimuses oleme kõik rahuldanud ära ta soovid ja me oleme vastu tulnud. /.../ Ja et siis on... on selle ühe korra

külas käinud ja kui ta (kinnipeetavast ema) tahab veel ühe korra näiteks suvel külastust, siis miks mitte.

Uuringust selgus, et last kasvatavate isikute arvates peab olenemata raskustest püüdma igati laste ja vanema suhet säilitada, kasvõi minimaalsel määral, sest vastasel juhul võivad lapsed vanemast võõrduda ja kui vanem vanglast vabaneb, võib olla raske seda suhet uuesti luua.

PV2: No üks asi on see, et sa oled kinni, unistad, et ma teen nüüd seda ja ma armastan neid nii, /.../ Ja teine asi on see /.../ reaalsus. Kas ta tuleb toime, kas ta saab hakkama sellega, mis päriselt on, et ongi raske. /.../ Kõigest nagu räägime, et ta on kursis, tunneb lapsi.

Eraldi väljakutseks oli vangistusest vabanemisega seonduv ehk kuidas säilitada stabiilsus ja hea suhte jätkumine lapsega ka pärast vanglast vabanemist, kuidas vanem suudab end hoida sama tervislikuna ja õigel teel nagu vanglas olles – see on väljakutse.

PV2: Stabiilne elu on nii oluline. Kui ta saab selle sama stabiilse eluga nagu jätkata /.../ Jah, tahaks loota küll, et kõik läheb hästi. /.../ Et ta praegu on adekvaatne /.../ Aga jah, on ka selliseid /.../ kes on väljas ja läheb rumalasti /.../ see on praegu lihtne ja kerge, selles mõttes, /.../ on igasuguseid olnud.

Üheks väljakutseks, millega pered pidid toime tulema, olid ka eelarvamused ja teiste inimeste suhtumised seoses pereliikme vangi minekuga. Pereliikme vangi minek mõjutab peale tema enda paljusid teisi tema ümber. Vanemale tundus, et justkui kogu pere pidi teatud määral seda karistust kandma ja see on last kasvatava vanema jaoks raske.

E1: /.../ see on väga suur probleem selle inimeste suhe ja siis stigma kõik, mis selle ümber on. Kõik saavad karistada, /.../ kogu lähedased, kõik, ja eelarvamused, millega tuleb igapäevaselt rinda pista ja see on väga raske.

PV2: /.../ see ongi see, vangi võib minna üks inimene, aga tegelikult see mõjutab nii paljusid teisi inimesi ka kõiki nende ümber ja tegelikult kõik kannavad seda karistust ühel või teisel viisil, kes on kuidagi lähedased.

Kokkuvõtteks esimesest uurimisküsimusest võib tuua välja, et lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhe oli üldjuhul hea, vanem tundis lapse vastu huvi ja lapsel oli olemas vanemaga kontakt. Intervjuudes osalejad ei olnud märganud, et vanema vangistuses viibitud aeg oleks kuidagi mõjutanud ajaga lapse ja tema vanema suhet, suhtlemise sagedus sõltus last kasvatava isiku hoiakutest, teadlikkusest ja valmisolekust erinevaid vangla poolt pakutavaid

suhtlemisvõimalusi kasutada. Suhtlemise algataja sõltub kasutatavast vormist – telefonisuhtluse ja pikaajaliste kohtumiste puhul algatab kinnipeetav, muudel juhtudel võib selleks olla nii last kasvatav isik kui ka vangistuses viibiv vanem. Kui lapse ja tema vanema suhet toetavad mõlemad isikud (nii last kasvatav isik kui vangistuses olev vanem), siis on suhtlemise sagedus suurem ja lapse ning vanema suhtlemine sisukam.

3.2. Vangla külastussüsteem, selle toetav või piirav roll vanema-lapse suhetes

Teise uurimisküsimusega keskenduti vangla külastussüsteemile, selle erinevatele võimalustele ja selgitati välja, missugused võivad olla lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhet toetavad või piiravad tegurid.

Lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtlemise võimalustest tõid uuritavad välja telefonivestlusi, kirjade vahetamist ja ka külastusi, sh lühiajalisi külastusi, mis toimusid kas läbi klaasi telefoni kasutades või eraldi väikeses klaasboksis ning pikaajalisi külastusi, mis toimusid selleks eraldatud kindlates ruumides. Lühiajaliste kohtumiste kestus oli maksimaalselt kaks tundi. Pikaajalised kohtumised kestsid 24 tundi. Pikaajalisi kohtumisi toimus kas ühe- või kahetoalises kohtumiste ruumis. Kahetoalise külastusruumi puhul on magamistuba ja elutuba eraldi. Ühetoalises on kõik koos. Lapse jaoks on eraldi voodi. Lisaks on mõlemat tüüpi ruumis olemas ka duširuum ja külmkapp. Lastega peredele antakse üldjuhul kahetoaline külastusruum, et võimaldada lapsele rohkem mängu- ja liikumisruumi. Mänguasju lastele ise kaasa võtta ei võinud, neid sai tellida vangla poolt.

E1: /.../ tegelikult ongi nii, et kui saad kolmekesi kokku, siis nad ühetoalist ei annagi. Et nad tahavad ikka, et kui on laps, et oleks suurem ruumi ja lapsel liikumisvabadust.

Telefoniga suhtlemisel oli algatajaks kinnipeetav, sest tema saab vanglast helistada teatud aegadel, mil tal on see võimalus. Helistamine on tasuline ja selleks peab kinnipeetaval olema raha (nt kõnekaardil). Helistada saavad kinnipeetavad igal ajal, välja arvatud juhtudel, kui on lõuna, mingid tegevused (näiteks treening, õppetegevused), pausid, kohalolekuloendus, jalutused või muu – siis on ukSED kinni ja kinnipeetavad ei pääse telefoni juurde. Samuti ka juhtudel, kus teatud piirangute või juhtunud intsidentide tõttu on helistamine keelatud. Raha saab ta kas ise teenides või kannab keegi väljastpoolt vanglat talle raha. Uuringus osalenute jaoks raha telefoniga helistamiseks probleemiks ei olnud.

PV2: *Kogu see helistamine sõltub ka sellest, kui palju on lähedastel võimalus rahaliselt seda kõneaega laadida /.../ Emal on õde. Ja ta isegi abiellus vangis olles eelmine aasta. Seega ka abikaasa poolt võib seda toetust tulla.*

E1: *Olukordi on olnud küll, kui kinnipeetavatel on piiratud välja helistamist ja siis olen hakanud muretsema. Ehk siis tavalised need teenused ei toimi. Aga väga palju neid ei ole.*

Vangla külastussüsteem seab ette konkreetsed tingimused, mida peab järgima nii kinnipeetav kui ka teda külastavad isikud. Teatud juhtudel võivad need osutada **vanema ja lapse suhet piiravateks teguriteks**.

Üheks selliseks teguriks olid pikaajalise kohtumise ajad. Pikaajaliseks kohtumiseks teeb taotluse kinnipeetav. Teoreetiliselt saab kohtumise aega valida, kuid praktikas soovitud ajaga alati ei arvestata. See ilmnas ka uuringus, kus vanem tõi selle probleemkohana esile. Samas tema puhul mõjutas see asjaolu vähem kui võibolla mõne teise vanema puhul, sest uuringus osalenud lapsevanema paindlik tööaeg võimaldas vangla poolt seatud aegadel ikkagi külastama minna. Lisaks oli ka tema töödaja vastutulelik soovitud aegadel töölt vabaks saamise osas.

E1: *Tegelikult saab panna kuupäevade eelistused, aga nad kunagi väga ei arvesta sellega. /.../ Tean, et paljudel on olnud soov, näiteks et palun pange külastused ainult nädalavahetustele, sest nädalate sees ollakse tööl, aga vangla paneb ikka suvalisele päevale nii nagu nemad tahavad. Et neil ei ole võimalust arvestada või ma ei tea.*

Samas lisas vanem, et põhjus, miks pere soovidega kuupäevade osas ei arvestata võib olla selles, et pikaajalise külastuse tubade arv on liiga väike ja ka selles, et nii mõnegi jaoks on sobiv aeg külastuseks üksnes nädalavahetustel, sest tööpäevadel ei ole neil võimalik. Kõik nädalavahetustele ei mahu.

Sobiva aja probleem puudutas ka kõige sagedasemat suhtlusvormi, mida uuringus osalenud kasutasid, ehk siis helistamist. Nimelt vestlemiseks sobivate tingimuste tekkimine on omaette väljakutse, sest ühine aeg, mil kõik on vabad (vanem pole tööl ja laps lasteaia või koolis ning vanglas oleval vanemal on sobiv võimalus helistamiseks). Lisaks veel mõjutas seda ka lapse enda valmisolek vanemaga suhtlemiseks, mida võivad mõjutada lapse päevasündmused ja sellel päeval kogetu.

Pikaajalise kohtumise puhul selgus uuringust veel mitmeid tegureid, mis piirasid nende kasutamist. Nimelt ei olnud lapsi kasvataval isikul piisavalt teadmisi sellest, kuidas pikaajalist kohtumist üldse taotleda ega ka kedagi, kellelt sellekohast tuge saada.

PV2: *Ei ole jah nagu taotlenud (pikaajalist kohtumist – toim.) ja ei ole nagu noh, kellelt nagu küsida ka, et kuidas seda üles võtta.*

Füüsiliste kokkusaamiste puhul võis olla takistuseks nii pikk vahemaa laste elukohast vanglani kui ka protsessi keerukus, sh sõiduga seotud logistika.

E1: *Me elame vanglast saja kilomeetri kaugusel, kakssada edasi-tagasi*

PV2: *No see võib-olla on see, et võib-olla käiksid (lapsed - toim.) seal tihedamini, aga vahemaa ja, ja, kuidas me sinna viime ja kes ja kus, /.../ see logistiline pool, see on väga raske. Ka teistele peredele, teistele emadele-isadele, kellel niimoodi on laste teine vanem on vangis. See kohal külastamine, see ei ole üldse nagu niisama ka. Eriti, kes elavad kaugemal, sõita niimoodi /.../*

Lisaks veel ka erinevad kartused, isiklikud arusaamad ja teadmatus sellest, kas lastel on turvaline vanemaga vanglas nii pikka aega ühes ruumis koos viibida. Nii näiteks ei pooldanud üks uuringus osalenud lapsi kasvatav isik laste vanglas ööbimist seetõttu, et vangla ei ole tema arvates laste jaoks sobiv koht ja kogu külastusega kaasnev turvaprotokolli protsess tundus tema arvates lastele sobimatu, lisaks sellele, et see on keeruline ja aeganõudev. Perevanem väljendas ka muret laste turvalisuse pärast, sest külastusruumides puuduvad kaamerad, mistõttu ta ei pooldanudki pikaajaliste kohtumiste võimaldamist lastele nende emaga.

PV2: *Ausalt öeldes, ega mina ei kujutaks ette, /.../ kuidas oleks ööbimisega. Ma ei tea. /.../ lapsed ei peaks vanglas olema. /.../ see on omaette protsess on kohe ja kõik need sinna sisse minemine /.../ ei olegi üldse nii lihtne, et kui sa lähed seal, võtab see paar tundi kõigepealt sinna mineku, kogu seda asjaajamist, paberid, dokumentatsioon, siis on kõik need läbiotsimised /.../ Ega seal mingit kaamerat pole /.../ eks ma mõtlen, kui lapsed lähevad sinna ja kui ema tahab midagi hoopis teha, et kui vann on olemas... et uputada või midagi. /.../ Et ei tea kunagi, mis kavatsused on.*

Pikaajalise külastuse peale kulus märkimisväärne summa, mille üldjuhul tasub külastaja. Uuringus osalenud lapsevanema hinnangul võib see olla nii mõnegi pere jaoks piiravaks teguriks külastuste tegemisel.

E1: */.../ need inimesed, kellel on rahaline olukord keerulisem, ei saa seda endale nii sageli võimaldada – sest see, kes siis külastusele läheb, see maksab kinni toa, maksab kinni söögi ja*

noh, ma arvan, et iga kord kulub 100-150 euri ikkagi iga kord külastuseks, nii et noh, võib-olla igaüks ei suudaks seda ka endale võimaldada.

Külastusprotseduuri ettevalmistavad tegevused olid vanema jaoks pingelised ja väsitavad. Ajaliselt pidi poolteist kuni kaks tundi varem olema lapsega kohal. Peab palju dokumente täitma, toimuvad läbiotsimised (sh ka lapsega ja lahti riietumisega), erinevad kontrollid.

E1: Ja see protseduur ei ole ikka väga mugav, on väga väsitav, sest mina pean olema väravas juba pool üksteist, aga kokku saame me reaalselt alles kell kaks. Selle vahepealse aja ootame ja passime seal kogu aeg, et need dokumentide asjad, läbiotsimised, kontrollid kõik tehtud saaks. Et see sisseminekuprotsess on hästi pikk ja väsitav. Ma olen ise emana alati täiesti väsinud selleks ajaks kui kokkusaamine lõpuks algab, tahaksin ainult magada

Lapse jaoks see protsess vanema hinnangul nii väsitav ei ole. Lahtiriietumise osas on laps vahetevahel väljendanud ebamugavustunnet.

E1: /.../ aga temal (lapsel) väsimust ei ole, temal on nii palju energiat, aga, aga jah /.../ ütleme, et seda ta on mingi paar korda maininud, et ta ei taha või mis iganes (lahti riietuda).

Isegi juhtudel, kus laps tunneb ennast vanglas vanemaga suheldes hästi, peab pere veetma 24 tundi lukustatud uksega ruumis, mistõttu tekitas see vanemale muresid: 1) kuidas aktiivsele lapsele piisavalt tegevust leida; 2) kuidas mõjub lapsele lukustatud uks; 3) mida teha siis, kui laps tahab poole aja pealt ära minna või läheb paanikasse, kuna ei saa lahkuda ega koju minna. Positiivsena toodi välja, et pikaajaliste külastuste puhul lastele pakutakse nüüd vanglas mänguasju ja et vanemate ning laste kohtumisi võimaldatakse sagedamini kui tavakohtumisi. Samas võiks külastusprotsessi turvategevused ise vanemate hinnangul olla mitte nii aeganõudvad ja väsitavad ning lapse jaoks ka vähem ebamugavad, näiteks leitaks teisi vahendeid turvalisuse tagamiseks kui lahti riietumisega kontroll.

Lühiajalistel kohtumistel oli samuti teatud tegureid, mis võisid olla vanema jaoks olla segavateks ja nende kasutamise valmidust piiravateks. Lühiajalistel kohtumistel ollakse koos teiste külastajatega ühes suures ruumis, mis võib eriti nooremas vanuses lapse jaoks olla tähelepanu eemale tõmbav ja külastava vanema jaoks keeruline, sest üheaegselt peab muretsema nii lapse ja vangis oleva vanema suhtlemise kui ka selle pärast, et laps ei segaks teiste inimeste kohtumisi. Kui külastus tekitas vanemale raskusi, siis ta pigem loobus sellest.

E1: *Et ma ei käinudki ja siis ei olnud ka pikaajalisi kohtumisi, ja nii oleks see asi (ainult lühiajalised kokkusaamised läbi klaasi) nüüd jätkunud siamaani, ja siis neil oleks mitte mingisugust suhet omavahel.*

Vanglakülastuste organiseerimise puhul tuli arvestada ootamatult tekkida võivate piirangutega, mis võisid muuta suhtlemise lühemaks või pikemaks ajaks väga keeruliseks või üldse olematuks. Näiteks sai COVID-19 levikuga seotud piirangute perioodil lubatud helistada üksnes kord nädalas ja sedagi limiteeritud aja jooksul (nt antud uuringus oli selleks viis minutit). Füüsilisi kokkusaamisi ei toimunud üldse. Kokkusaamisi piiratakse ka siis, kui on olnud mingeid intsidente, mille järgselt on kinnipeetavatele külastused keelatud või nende telefonikasutust piiratud. Aga seda üldjuhul lühikese ajaperioodi jooksul. Vanem tõi seejuures välja, et niisuguste juhtumite puhul on murekohaks info puudumine.

E1: *Koroona ajal oli üheksa kuud niimoodi, et ei saanud üldse kokku ja said nädalas korra helistada viis minutit. Aga muidu üldiselt ei ole väga palju selliseid olnud, kus mingite intsidentide tagajärjel oleks need ukSED kinni. Kui see juhtub, siis ikka pigem lühiajaliselt.*

Info puudumine paneb aga kinnipeetava pereliikmed muretsema, sest neil puudub teadmine, kas vangis viibiva vanemaga on ikka kõik korras. Suhtlemisvõimaluse puudumine suurendab ka last kasvatava vanema üksindustunnet ja muudab toimetuleku raskemaks (eriti juhtudel, kus suhtlemispiirang kestab pikemat aega nagu näiteks oli COVID-19 levikuga seotud piirangute perioodil).

E1: *Meil oli siin mingi Telia teenuste pärast mingi teema, et nädal aega ei saanud helistada ja kedagi ei teavitatud sellest, mis toimub. On pidev teadmatus, ikkagi hirm, see üksiolek tegelikult ka, et see on raske, millega asi raske asi, millega toime tulla.*

Vestlustest selgus, missugused olid uuritavate **ootused lapsesõbralikule vangla külastussüsteemile**. Välja toodi vanglapersonali olulisust, et nad oleksid viisakad ja toetavad. Uuringus osalenud kinnitasid, et nende juhtumitel on personal olnud abivalmis ja nad on personaliga rahul.

Lapse ja tema vanema omavahelist suhtlust toetavatest vormidest toodi välja, et rohkem peaks olema võimalusi füüsilisteks, eriti pikaajalisteks külastusteks. Selleks sooviti, et oleks rohkem ruume, kus pikaajalist külastust läbi viia. Nii ei peaks muretsema sobivate külastusaegade pärast. Lisaks tõi üks uuritud vanematest välja, et lapsega peredel võiks võimaldada lisaks

lastega kohtumistele eraldi kohtumisi ka ilma lasteta, aga sama sagedusega (ehk siis kord kuus oleks kohtumine lapsega ja kord kuus ilma lapseta). See toetaks ka lapse vanemate omavahelist head suhet, mis omakorda loob positiivse kliima ja keskkonna lapsele kasvamiseks.

E1: *Et terve selle aja jooksul nagu, et, et kui, kui nagu mõelda sellele, et sa tahad nagu peresidemeid säilitada, et tegelikult see peaks olema nii, et üks kord kuus saaks ka ilma lapseta käia./.../ ausalt öeldes see on nagu hästi haige, et sa pead kogu aeg valima, kas naise-mehe vahelise suhte või lapse-isa vahelise suhte vahel.*

Vangla poolt vanem ei tunnetanud praegu, et astutaks erilisi samme kinnipeetavate ja nende pereliikmete suhte toetamise osas. Vanem väljendas arvamust, et hetkel on lapse ja tema vangistatud vanema hea suhe olnud üksnes tema aktiivse osaluse ja initsiatiivi tulemus. Vangla poolt nõustamist või juhendamist (nt kuidas lapsega kohtumistel suhelda, millega eri vanuses laste puhul arvestada vm) ei ole olnud.

E1: *Vangla omalt poolt ei tee ikkagi kõike minu arust, et neid peresidemeid säilitada. /.../. Et selles suhtes keskkond ikkagi ei soodusta.*

Lapse ja vanema kaudsetest (mittefüüsilistest) suhtlemisvõimalustest tõsteti esile telefonikasutuse head sagedust (ehk tavajuhul kord päevas). Üks uuritud vanematest väljendas soovi võtta ka meil kasutusele neid suhtlemisvõimalusi, mida väljaspool Eestit juba teatakse ja mille puhul praktika on näidanud, et need on ka turvalised, näiteks e-kirjade saatmine.

E1: *No võiks ka meil ju lasta e-kirju saata. Kuskil nagu tehakse, ma olen kuulnud. Soomes vist, või kuskil seal. /.../ nad (siin Eestis) ei pea isegi midagi leiutama, kui teised juba kasutavad.*

Lisaks tunti puudust ka videokõne võimalusest. Vanema arvates oleks videokõne korral laps rohkem huvitatud kaudsest suhtlusest, sest ta näeks kinnipeetud vanemat ja nii oleks lapsel kergem suhelda – eriti nooremas eas lapsele, kelle jaoks on telefoniga suhtlemine veel keeruline.

E1: */.../ vahepeal küsib (laps.), et miks ma ei näe (isa). Et oleks videokõne või midagi, et siis veel võib-olla huvitaks rääkimine.*

Uuritavad tõid välja, et Eesti vanglates on olukord läinud paremaks: seda nii füüsilise keskkonna kui ka vanglapoolsete suhtumiste-suhtlemiste osas. Varasemalt oli olnud negatiivseid kogemusi.

E1: /.../ pigem selles uues vanglas on eriti väga positiivne olnud. Vanas vanglas saime halbade kogemuste osaks ka, aga uues pole seda üldse olnud. /.../ siin (uues vanglas) on hoopis teistmoodi. Ilusam on. Vana oli nõukaaegne ja vanamoodne. Õnneks seal ma pikaaegsel külastusel ei saanudki käia. Ei oleks ilmselt läinud ka, kui oleks saanud. Et see koht oli seal väga rõve.

Nende positiivsete füüsilise keskkonna muutuste valguses loodetakse ka sisulises osas muutuste peale. Usutakse, et praegune protsess on pidevas arenemisjärgus ja kunagi saavad teoks ka nende soovitud muutused.

E1: Ja mujal riikides nagu võimaldatakse ka igasuguseid neid asju, /.../ hästi, meil need asjad ikkagi nii, nii arenemisjärgus alles, et küll kunagi tulevad /.../

Teise uurimisküsimuse kokkuvõttena võib välja tuua, et suhtlemise vormidest kasutati kõige enam telefonivestlusi, vähem kirjade vahetamist ja kontaktkohtumisi. Suhtlemise sagedust mõjutavateks teguriteks olid vanglas toimuv (sh nt minimaalne kontakt COVID-19 ajal ja kinnipeetavate telefoniteenuse katkestused), last kasvatava isiku rahaline olukord, tema teadlikkus ning avatus suhtlemisvõimaluste kasutamiseks. Murekohana kerkis esile vangla ja lähedaste vaheline kesine infovahetus, mille tõttu ei jõudnud lähedasteni info vanglasisestest piirangutest ja eriolukordadest. Avaldati soovi e-kirjade ja lisaks ka videokõnede kasutuselevõtuks, kuna väikestel lastel on telefoniga rääkimine keeruline.

Arutelu ja järeldused

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli anda ülevaade lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtega seotud erinevatest aspektidest ning tuua välja vangla külastussüsteemi roll selle suhte toetamisel. Eesmärgi saavutamiseks viidi läbi intervjuud isikutega, kes kasvasid alaealisi lapsi, kelle vanem viibis vangistuses. Intervjuu küsimustes lähtuti teaduskirjanduses leitud lapse ja kinnipeetud vanema suhte kujunemise ning selle hoidmisega seotud aspektidest, uuriti, kuidas need väljenduvad Eesti kontekstis ja toodi välja võimalikud toetavad või piiravad tegurid. Antud peatükis arutletakse tulemuste üle uurimisküsimustest lähtuvalt.

Esimene uurimisküsimus keskendus **lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtele**: missuguse hinnangu annavad uuritavad sellele suhtele, mil moel on see seotud suhtlemise sageduse ja erinevate vormide, vanema vangistuses viibitud ajaga ning ka sellega, kes on suhtlemises algatajaks pooleks.

Lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhte iseloom

Laste suhted vangis olevate vanematega olid käesolevas uuringus head ja isegi väljendati igatsust vangistuses viibiva vanema järele. Laste kiindumus vanematesse, eriti nooremas eas, on tingimusteta (Järva, 2008; Nunes & Mota, 2022), mis ilmnes ka antud uuringus, kus intervjuueeritavate sõnul lapsed suhtusid oma kinnipeetud vanemasse hästi, nende hoiakus ei täheldatud etteheidet ega hukkamõistu, pigem väljendus soov ja ootus järgneva suhtlusvõimaluse järele. Nende jaoks on ka vangistuses viibiv vanem siiski nende ema või isa ning sellisena lapsed neisse ka suhtusid. Hea suhte tekkimine eeldab suhtlemist ja vangis viibiva vanema puhul on eriti oluline, et see oleks teadlikult juhitud, sest võimalused suhtlemiseks on piiratud (Järva, 2008).

Käesolevas uuringus ei olnud ühel juhul laps vanema vangis minnes veel sündinud, kuid ometi oli neil uuringu läbiviimise ajaks (kui laps oli 4-aastane) last kasvatava isiku sõnul kujunenud tugev suhe, laps väljendas korduvalt selgelt igatsust oma vangis oleva vanema järele. Laste ja nende vanemate suhte uurijad on rõhutanud, et just nooremas eas on suhtlemine kriitilise tähtsusega (Robinson jt, 2017; Veisson, 2022). Seejuures on toodud välja, et imikute ja sülelaste puhul, kes vajavad hea suhte tekkeks väga tihedat suhtlemist, võib vanema vangis olles lähedase suhte kujunemine olla probleemiks (Poehlmann jt, 2010), mida aga teadliku käitumisega saab

vähendada või vältida. Antud uuringus töi lapsevanem selle väikelapse ja tema vangistuses viibiva vanema hea suhte kujunemise ühe põhjusena samuti välja teadliku tegevuse suhte loomisel ja hoidmisel. Kuigi see tegevus ei olnud vanemale alati kerge: näiteks oli raske telefoni teel suhelda, kui laps oli veel nii väike, et ei osanud rääkida või lühiajalistel kokkusaamistel, kus lapse püsivus ja kohtumise tingimused (koos olemine samas ruumis teiste inimestega, läbi klaasi suhtlemine, jne) muutsid olukorra vanema jaoks nii keeruliseks, et ta loobus selle võimaluse kasutamisest. Sellele vaatamata pingutas vanem hea suhte nimel ja püüdis kasutada nii palju sobivaid suhtlusvorme, kui võimalik, arvestades lapse iga ja vangla poolt pakutavat. Selline tulemus väljendas lapse ja tema vanema suhte kolmest funktsioonist – tunnetuslikust, emotsionaalsest ja normeerivast (Järva, 2008) – esimese ehk tunnetusliku funktsiooni (teadliku lapsevanema) täitmisega kaasnevat positiivset tulemit. Emotsionaalse ja normeeriva funktsiooniga seonduv vanema tegevus ilmses kinnipeetud vanema suhtlemisest lapsega pikaajaliste kohtumiste ajal, kus vanem oli lapse suhtes tähelepanelik ja toetav ning mängis lapsega palju. Nende kolme funktsiooni täitmine võis olla üheks põhjuseks, miks lapsel oli tekkinud vangistuses viibiva vanemaga hea suhe.

Suhet mõjutavad tegurid

Toetava ja usaldusliku vanema-lapse suhte kujunemisele aitab kaasa lapsevanema tähelepanelikkus lapse vajaduste suhtes, helluse ja hoole pakkumine ning koos veedetud kvaliteetaeg, mis tekitab positiivseid emotsioone (Järva, 2008; Lukk, 2005; Nunes & Mota, 2022). See leidis kinnitust ka käesolevas uuringus, kus kinnipeetud vanema poolt lapsele teadlikult pühendatud aeg, ühised mängimised, lapse vajadustega arvestamine viis selleni, et vanemal oli lapsega tekkinud nii hea suhe, kus laps väljendas soovi jääda püsivalt koos vanemaga vanglasse elama. Küllastuste vahepeal otsis ta pidevalt võimalusi selle vanemaga suhtlemiseks ja uuris, millal saab uuesti kohtuda. See kõik näitas, et vangla keskkond oli lapse jaoks positiivne ja vanglas vanemaga kohtumiseks läbiviidavad protseduurid ei olnud üldjuhul lapse jaoks traumeerivaks kogemuseks. Seega võib öelda, et nii nagu Lukk (2005) on oma uuringus välja toonud, siis mõtestatud ühised tegevused ja tähelepanelikkus ning hea kontakt lapsega loovad olukorra, kus suhte kvaliteet kaalub üles suhtluse kvantiteedi (mis vangistuses viibiva vanema puhul on paratamatult väiksem tavaolukorraga võrreldes).

Tulemustest joondus välja ka, et last kasvatavate isikute hinnangul võib teise vanema vangis olemine olla teatud määral suhte kujunemisel isegi positiivseks teguriks, sest kontrollitud ja piirangutega keskkonnas on teine vanem eemal nendest teguritest, mis võivad teda viia

ebasobiva käitumiseni (nt alkoholi või narkootikumide tarvitamine ja sellega kaasnedavad vägivaldsus või osavõtmatus). Olles lapsega kohtumistel selge mõistusega (kaine ja mõttega kohal) on vanemal paremad võimalused lapsega lähedalt suhelda ja teda toetada, tema jaoks olemas olla. Seega võib vanema vangistuses olek vähendada võimalikku hoolimatut suhtumist oma lapsesse. Sigelman ja Rider (2009) on toonud välja hoolimatu kasvatusstiili tõsised mõjud, mis võivad põhjustada lastele suuri probleeme.

Olulise tegurina lapse ja vangistuses viibiva vanema suhtes tõi uuring välja vanemate omavahelise läbisaamise ja samuti ka selle, kuidas vabaduses olev vanem/last kasvatav isik suhtub vanema vangistusse, mida on rõhutanud ka Jones jt (2013) ning Manby jt (2015). Kui last kasvatava isiku hoiak on positiivne, kandub see edasi ka lapsele ja loob soodsa aluse suhtele. Heaks näiteks uuringus oli juhtum, kus mõlemad vanemad arutasid koos läbi lapsega seotud küsimused ja andsid vajadusel ka lapsele selgitusi koos (nt vanema vangistuses olemise põhjuste kohta). Lapse ja vangistuses vanema suhtlemist toetab ka see, kui laps kaasatakse eakohasel määral külastusega seotud otsuste tegemisse (Saunders, 2017), mida ka antud uuringus tuli välja, kui laste soove võeti külastuste planeerimisel arvesse.

Uuringud on toonud välja vanema vangistuse kohta lapsele tõe rääkimise olulisuse (Woo & Kowalski, 2020). Antud uuringus ilmnes kaks lähenemist: ühel juhul räägiti lapsele kohe algusest peale eakohasel tasemel vanema vangistusest ja lapse kasvades lisati juurde detaile arusaamise suurendamiseks, teisel juhul toodi vanema enda soovil tema eemaloleku põhjuseks pikemaajaline puhkus ja lastele räägiti tõtt alles kolme aasta möödudes laste eestkostjate otsuse alusel. Kuigi väliselt ei tundunud laste reaktsioonides olevat erinevust, siis tõi laste eestkostja välja, et päris selget arusaamist, mis mõtteid see lastes põhjustas, tal ei ole. Hea oli siinkohal see, et lastele pakuti koheselt seejuures psühholoogilist tuge, mille vajadust on ka teaduskirjanduses rõhutatud (Woo & Kowalski, 2020). Kõige enam küsimusi tekkis lastel vanema vangi mineku põhjuste kohta ja uuringust tuli välja ka see, et teatud määral tajuvad lapsed ikkagi endal süüd, miks vanem on vangistuses. Siinkohal on oluline roll last kasvataval täiskasvanul, kes selgitab tegelikke põhjusi lapse eale sobival tasemel.

Uuringust selgus ühe lisategurina ka see, et perekond peab tulema toime teiste inimeste eelarvamuste ja suhtumistega seoses pereliikme vangi minekuga. Pereliikme vangi minek mõjutab peale tema enda paljusid teisi tema ümber. Vanemale tundub, et justkui kogu pere peab teatud määral seda karistust kandma ja see on lapse ning teda kasvatava vanema jaoks raske.

Kerge ei ole ka seejuures vajaliku toe leidmine, sest eelarvamuste tõttu peab väga hoolikalt kaaluma, kui suur on see ring inimesi, kellele vanema vangistuses viibimise infot jagatakse (Vanglateenistus, i.a). Vanema lahkumine lapse juurest seoses vangistusega on lapsele traumeerivaks kogemuseks (Dallaire & Zeman, 2013; Jones & Wainaina-Woźna, 2013; Žurakovskaja-Aru, 2015; Woo & Kowalski, 2020) ja last kasvatavale isikule toimetuleku seisukohalt pingete allikaks (Lee & Wildeman, 2021), millele ümbritsevate inimeste negatiivsed eelarvamused ja hoiakud lisavad veelgi oma raskust ja võivad mõjutada lapse ning tema vangis oleva vanema suhtlemist (sh suhtlemisvõimalusi).

Suhtlemisvõimalused

Tulemustest nähtus, et suhtlemise vormidest kasutati kõige enam telefonivestlusi, mille algatajaks oli üldjuhul kinnipeetav (sest telefoni kasutamise aega sai tema kontrollida). Telefon oli ainsaks võimaluseks, kuidas laps saaks vanemaga kõige sagedamini suhelda. Igapäevased ühised arutelud on lapse maailmavaate ja turvalisuse kujunemisel (Järva, 2008), aga ka suhte stabiilsuse ja lapse päevarütmi säilitamisel (Amankwaa, 2020; Nunes & Mota, 2022) asendamatud, mistõttu on lapse jaoks vajalik omada võimalust oma igapäevaseid mõtteid ja tundeid vanemaga jagada. See avaldus ka käesolevas uuringus, kus lapsed soovisid rääkida vangistuses olevale vanemale oma päevast, jagada sellel päeval kogetut ja läbielatud sündmustega kaasnenud emotsioone. Telefonivestluste ainsa negatiivse poolena tuli uuringust välja see, et antud suhtlusvorm ei sobi väga väikestele lastele, kes ei oska veel rääkida või räägivad vähe. Sellega seoses tehti ettepanek, et vanglas võiks olla võimalik teha ka videokõnesid, mis oleksid väikelastega peredele suureks toeks.

Vähem kasutati suhtlemisvõimalusena kirjade vahetamist – neid saadeti paar korda kuus. Tähtpäevadeks või muudel juhtudel saadeti ka pilte ja joonistusi. Kõik kõnekad muutused ja elusündmused, mõjutavad last (Lindblom, 2017), mistõttu on hea, kui neid kogemusi omavahel jagatakse. Inimestevahelist suhtlust ja sotsiaalsetes olukordades käitumist, kohanemist ja reageerimist (Lai, 2005) õpib laps eelkõige täiskasvanute eeskujust ja nende suunamisest ning nende selgitustest maailmas toimuva kohta. Selles osas tuli uuringus välja mitmeid juhtumeid, kus last kasvatav isik juhendas lapsi näiteks kirjade kirjutamisel kinnipeetavale (algul lapsed ei teadnud, mida või kuidas kirjutada) või selgitas, miks ei saa iga päev käia vanglas külas ja kuidas tulla toime ootamisel tekkida võivate negatiivsete tunnetega. Positiivse näitena tuli uuringus välja ka see, et kui last kasvatavate isikute tegevuse osas jääb laste toetamisel vajaka, siis on hea, kui lastel on olemas laiem tugivõrgustik (nt uuringus oli selleks tädi ja vanavanem).

Suhtlemisvormidest kõige harvem esines füüsilisi kokkusaamisi ehk lühiajalisi või pikaajalisi kohtumisi. Peamiseks põhjuseks oli see, et need olid mitmeid väljakutseid pakkuvad. Samas on need aga võtmetähtsusega lapse ja kinnipeetud vanema vahelise toimiva suhte kujunemisel (Correa jt, 2021; Saunders, 2017). Oluline on seejuures mõlema vanema panustamine. Kinnipeetud vanema poolne initsiatiiv on kasulik ka temale endale, sest annab vangistuses olles teatud rutiini ja tegutsemiseks mõtte (Reed & Reed, 1997). Antud uuringus oli telefonikõnede algatamine kinnipeetavate initsiatiivil ja samuti oli pikaajaliste kohtumiste puhul avalduse tegijaks vangistuses viibiv vanem. Kuna antud nõue tulenes vangla korrast, siis võib olla on see teadlikult nii tehtud või lihtsalt on korralduslikult nii sobivam – see põhjus uuringust otseselt ei selgunud. Last kasvatava vanema või eestkostja jaoks on kindlasti hea, kui kinnipeetavast vanem võtab osa koormast enda kanda, sest nende jaoks on igapäevaste eluolukordadega toimetulekul niigi raske ja igasugune tugi mõjub ka psühholoogiliselt jõudu andvalt (Lee & Wildeman, 2021).

Teise uurimisküsimuse fookuseks oli **vangla külastussüsteem, selle erinevad võimalused**, aga ka tegurid selles süsteemis, mis võivad osutada piiravaks lapse ja vanema suhte toetamisel.

Ülevaade külastusvõimalustest

Vangla külastussüsteemi hindasid uuringus osalejad üldiselt heaks ja seda eelkõige põhjusel, et vangla personal oli üldjuhul meeldiv ja viisakas. Keerulisena asjaoluna toodi välja eelkõige kohtumistega seotud tingimusi: sobiva külastusaja saamine (sest vangla üldjuhul ei arvesta soovitud kohtumise kuupäevadega), töölt vabaks saamine, külastuseks vajaliku dokumentatsiooni täitmine, vangla reeglites ja nõudmistes orienteerumine, aga rolli mängib ka vangla asukoht, mis on välja tulnud ka teistest uurimustest, nt Amankwaa, 2020; Reed & Reed, 1997 ja vanglasse kohale sõitmise korraldamine ja suhteliselt ebamugava turvakontrolli läbimine, mida on ka teaduskirjanduses väljakutsena esile tõstetud (vt Rubensteina, Tomanb & Cochran, 2021). Uuringus osalenud lapsevanem tõi välja, et kuigi temal on töandja vastutulelikkuse, töö paindliku iseloomu ja ka parema majandusliku seisuga tõttu võimalik pikaajalistel kohtumistel käia, siis vähem kindlustatud perede jaoks võib see olla suureks probleemiks. Sama on toonud välja ka erinevad uuringud, mis näitavad, et madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit vangistatud vanematel on laste külastusi isegi enam kui 50% vähem kui teistel vanematel (Amankwaa, 2020; Dallaire & Zeman, 2013; Rubensteina, Tomanb & Cochran, 2021).

Probleemiks võivad olla ka last kasvatava isiku hoiakud külastuse suhtes ja vähene võimekus korraldada külastuse logistikat. Siinkohal saavad abiks olla laste laiema tugivõrgustiku liikmed (Saunders, 2017), mis tuli ka antud uuringust välja, kus ühe näite puhul laste seni ainukese füüsilise lühiajalise kohtumise vanemaga viis läbi laste tädi. Hoiakute osas aga tuli uuringust välja asendushooldusel olevate laste perevanema kartused ja hirmud pikaajalise külastuse osas. Peamiselt kardeti vangla keskkonna mõju lastele, aga väljendati ka muret laste turvalisuse pärast, sest külastusruumides puuduvad kaamerad ja vanema käitumise turvalisuses laste suhtes ei olnud kindlad. Siinkohal oleks abiks vanglapoolne nõustamine, piisava informatsiooni pakkumine, millega saaks eestkostel olevaid lapsi kasvatavatele isikutele anda kindlustunnet ja vähendada seeläbi nende ärevust ning muret (Correa jt, 2021).

Hirmude ja murede osas töid uuritud välja info liikumise puudujäägi ja seda eriti olukordades, kus piiratakse tavapärase suhtlusteenuste (telefonivestlused, külastused) kättesaadavust. Hetkel pereliikmed selliste olukordade ja nende põhjuste kohta mingit infot vanglast ei saa, mis tekitab lisapinget ja muresid, sest puudub info, kas vangis viibiva vanemaga on ikka kõik korras. Suhtlemisvõimaluse puudumine suurendab ka last kasvatava vanema üksindustunnet ja muudab toimetuleku raskemaks (eriti juhtudel, kus suhtlemispiirang kestab pikemat aega nagu näiteks oli COVID-19 levikuga seotud piirangute perioodil). Uuringust tuli sellega seoses ka ettepanek, et võiks olla näiteks automaatne e-kirja saatmise süsteem, mis annaks infot, miks suhtlemisvõimalusi on piiratud ja millal need taastuvad.

Üks uuritavatest töi välja ka selle, et Eestis võiks võtta kasutusele neid häid praktikaid, mida mujal maailmas on juba turvaliselt rakendatud, sealhulgas videokõnede tegemise võimaluse ja e-kirjade saatmise läbi turvalise keskkonna. Näiteks praktiseeritakse Ameerika Ühendriikides sellist võimalust, kus kinnipeetavad saavad kasutada vanglasiseseid e-kirjade saatmise süsteeme, näiteks Corrlinks (Corrlinks kodulehekül, i.a.) ja JPay (JPay kodulehekül, i.a.). Tegemise platvormidega, kus kinnipeetav ja tema lähedased saavad vahetada kindla tähe märkide hulgaga tasulisi virtuaalseid kirju, mida vajadusel monitoorib vangla personal. Lähedased saavad kasutada neid platvorme kirjade kirjutamiseks või piltide saatmiseks ning sõnumite lugemiseks oma nutiseadmetest ja arvutitest.

Toetus- ja nõustamisvajadus

Info jagamise kõrval toodi olulisena välja ka toetuse ja nõustamise vajadust, selliste teema osas nagu vangistuses viibivate vanemate oskus lapsega kokkusaamistel suhelda, nende vajadustega

arvestada. Last kasvatav vanem tundis, et tema peab selles osas üksi pingutama ja oleks soovinud enam sellist tuge. Vanemad vajaksid juhendamist nii enne kui pärast kohtumist (Woo & Kowalski, 2020), et tagada lapsele kohtumisest positiivne kogemus. Selleks võib olla kas mõni vanglas pakutav spetsiaalne programm (Correa jt, 2021; Miller jt, 2014) või kui vanglal endal sellekohane võimekus puudub võib kasutada mittetulundusühingute või muude organisatsioonide abi (Jones & Wainaina-Woźna, 2013). Loomulikult saaksid seda rolli täita ka näiteks sotsiaal- või lastekaitsetöötajad. Lisaks toodi välja last kasvatava isiku nõustamis- ja toetusvajadus kohtumiste asjaajamise ning logistika korraldamisel, mille osas selgus uuringust, et kui sellega seondult on vähe teadmisi ja eelarvamused või hirmud, jäetakse füüsilise kohtumise võimalus üldse kasutamata. Iseenesest oleks ju kasulik, kui lapse ja vanglas viibiva vanema suhtlus oleks korraldatud eraldi (nt rohkem paindlikkust aegade osas vms) ja vanglal olekski üks konkreetne ametnik, kes aitab lapse ja vanglas viibiva vanema suhtluse paremal korraldamisel.

Suhtlemisvõimaluste lapsesõbralikumaks muutmine

Uuringus osalejad tõid välja mitmeid olulisi aspekte, mis toetaksid suhtlemisvõimaluste lapsesõbralikumaks muutumist. Juba praegu olevatest võimalustest kiideti head telefonikasutust, mille kõrval sooviti näha ka videokõnede võimalust. Koroonapiirangute tagajärjel polnud füüsilised kokkusaamised enam lubatud, kuid inimestel on siiski vajadus silmast-silma suhtlemise järele. See andis tõuke mujal maailmas võtta kasutusele alternatiivsed suhtluskanalid ja nii hakati vanglates kasutama videokõnede võimalust, sest suhtlemine on ka kinnipeetava õiguseks (Imandeka & Tua Lumban Tobin, 2021). Aktiivsemalt kasutati videokõnesid Ameerika Ühendriikides, kus need on säilitanud oma olulise koha ka pandeemiajärgselt, kui füüsilised kohtumised taastati. Videokõned on sarnaselt e-kirjade saatmisega vanglasestel platvormidel, näiteks Securus (Securus Technologies kodulehekülg, i.a.) ja Amealio Connect (Amealio kodulehekülg, i.a.). Tegu on suhtluskanaliga, mis Eestis kasutusel pole, kuid mille järele kinnipeetavate pereliikmed tõsiselt vajadust näevad.

Uuritavad tõid tunnustavalt välja pikaajaliste kohtumiste võimaluse. Samas rõhutati, et kohtumiste osas võiks olla enam paindlikkust, näiteks sobivate külastusaegade valimise osas (mis tõenäoliselt eeldaks rohkemate kohtumisruumide olemasolu). Eraldi toodi esile, et lisaks lastega kohtumistele võiks vähemalt kord kuus lubada ka ilma lasteta kohtumisi, et toetada paarisuhet, mis omakorda mõjutab lapsele hea kasvukeskkonna tagamist. Samuti sooviti, et vanglad kohandaks kohtumiste eelprotseduure lapsesõbralikumaks (nt kaotataks ära laste

lahtiriitumisega läbiviidav turvakontroll, mille ebasobivusele on viidanud ka õiguskantsler (Õiguskantsler, 2020) ning samuti võiks eelprotseduuridele kuluv aeg olla lühem. Kokkuvõttes selgus uuringust, et olukord on läinud viimastel aegadel küll paremaks, kuid arenguruumi on nii vangla toetussüsteemis kui ka vangla suhtlemisvõimaluste lapsesõbralikumaks muutmisel.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö põhiprobleemistik on seotud vangistuses viibiva vanema ja tema lapse suhtega: missugune on selle suhte iseloom, mis tegurid on selle arengu toetamisel olulised ja missugune roll on selles vanglas kasutusel oleval külastussüsteemil. Töö eesmärgiks oli anda ülevaade lapse ja tema vangistuses viibiva vanema suhtega seotud erinevatest aspektidest ning tuua välja vangla külastussüsteemi roll selle suhte toetamisel. Eesmärgi saavutamiseks läbi viidud uuringu puhul oli tegemist kvalitatiivse uuringuga, mille aluseks oli poolstruktureeritud intervjuud. Uuringu valimi moodustasid isikud, kes kasvasid vangistuses viibiva vanema last (või lapsi). Nende hulgas oli uuringus esindatud nii lapsevanem kui asendushooldusteenusel olevate laste perekodu vanem.

Uuringu tulemusena selgus, et laste suhted vangis oleva vanemaga olid head, lapsed tundsid rõõmu kontaktidest vanemaga ja väljendasid igatsust vangistuses viibiva vanema järele. Vangistuses viibiva vanemaga suhtlemise võimalustest kasutati kõige enam telefonivestlusi, vähem suheldi kirja teel. Kõige vähem kasutati füüsiliste kohtumiste võimalusi. Kuigi kinnipeetavast vanema ja lapse vahelised suhtlemisvõimalused on piiratud, tõi uuring välja, et mõtestatud ühised tegevused ja tähelepanelikkus ning hea kontakt lapsega loovad olukorra, kus suhte kvaliteet kaalub üles suhtluse kvantiteedi.

Alljärgnevalt on toodud ettepanekud vangla suhtlemis- ja külastamisvõimaluste lapsesõbralikumaks muutmiseks:

- Kinnipeetavatele ja nende peredele võiks suhtlemiseks võimaldada videokõnesid – see tuleks kasuks eriti väikeste lastega perede puhul, sest väikelapsed ei oska telefonis rääkida.
- Tuleks kasuks, kui pikaajalisteks külastuseks mõeldud ruumide arv suureneks. Seekaudu saaks esiteks vangla arvestada rohkem perele sobivate külastusaegadega ja pered saaksid senisest sagedamini kohtuda.
- Külastuste eel toimuv turvakontroll tuleks muuta kiiremaks ja lapsesõbralikumaks, näiteks võiks ära jätta laste ilma riideteta turvakontroll.
- Lastega perede vanematele võiks võimaldada rohkem pikaajalisi kohtumisi, et kinnipeetavast vanem saaks suhelda nii lapsega kui veeta aega koos ilma lasteta enda partneriga.

- Võiks edendada info liikumist vangla ja perede vahel, seda eriti olukordades, kus piiratakse tavapärase suhtlusteenuste (telefonivestlused, külastused) kättesaadavust.
- Vanglas võiks olla näiteks eraldi isik, kellel on vastavad teadmised ja pädevused lapsevanema suhtluse korraldamiseks ja kes saaks eelisjärjekorras tegeleda just lastega peredega ning nende toetamise, juhendamise ja kokkusaamiste organiseerimisega.
- Nii kinnipeetavale kui tema lähedastele oleks abiks, kui neile pakutaks vanglapoolset toetust ja nõustamist lapse toetamisest (nt kinnipeetavale lapsega suhtlemisest-kontakti loomisest ja last kasvatavatele isikutele lapse külastustingimustega toimetulekust).

Uuringu edasiarendusena võib lisada laste ja vangistuses viibiva vanema vaate. Uuringu põhiteema kõrval avanes ka lähedaste mure tuleviku pärast ehk selles osas, kuidas kinnipeetavad pärast vabanemist tavaeluga toime tulevad, sest see võib mõjutada samuti nende kui lastevanemate suhet lapsega. Seetõttu oleks oluline uurida, missuguseid võimalusi vanglas kinnipeetavatele enesetõhususe ja toimetulekuoskuste (näiteks haridustaseme tõstmise, töömaailmas hakkamasaamise jne) parendamiseks pakutakse.

Autor soovib tänada oma juhendajat hea tagasiside ja edasiviivate nõuannete eest. Samuti avaldab autor tänu inimestele, kes nõustusid antud uuringus osalema ja andma oma väärtuslikku ning vajalikku panust nii tundliku, isikliku, aga samas olulise teema osas.

Kasutatud allikad

Amankwaa, A. (2020). Parent-child contact during parent's incarceration: A study of children of incarcerated parents in southern Ghana. *Children and Youth Services Review*, 109, 104643. Kasutatud 27.04.2022, <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2019.104643>

Ameelio kodulehekülg. (i.a.). Ameelio Connect App (Video and In-Person Visitation). Kasutatud 01.11.2022, <https://ameeliocustomerservice.zendesk.com/hc/en-us/categories/360004071432-Ameelio-Connect-App-Video-and-In-Person-Visitation->

Barnard, A. J. (2004). *Family*. *Encyclopedia Britannica*. Kasutatud 22.11.2022, <https://www.britannica.com/topic/family-kinship>

Berking, M., & Wupperman, P. (2012). Emotion regulation and mental health: Recent findings, current challenges, and future directions. *Current Opinion in Psychiatry*, 25(2), 128-134. DOI: 10.1097/YCO.0b013e3283503669

Charles P., Kerr, M., Wirth, J., Jensen, S., Massoglia, M., & Poehlmann-Tynan, J. (2021). Lessons From the Field: Developing and Implementing an Intervention for Jailed Parents and Their Children. *Family Relations*, 70, 171–178.

Children of Prisoners Europe (2022). *Children and Judicial Process*. <https://childrenofprisoners.eu/the-issues/children-and-the-judicial-process/>

Correa, N. P., Hayes, A. K., Bhalakia, A. M., Lopez, K. K., Cupit, T., Kwarteng-Amaning, V., Keefe, R. J., Greeley, C. S., & Van Horne, B. S. (2021). Parents' Perspectives on the Impact of Their Incarceration on Children and Families. *Family Relations*, 70, 162–170.

Corrlinks kodulehekülg. (i.a.). Kasutatud 01.11.2022, <https://www.corrlinks.com/Login.aspx>.

Dallaire, D. H., & Zeman, J. L. (2013). Relationship Processes and Resilience in Children With Incarcerated Parents: Empathy As A Protective Factor For Children With Incarcerated Parents. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 78(3). 7-25.

Goldberg, J. S., & Carlson, M. J. (2014). Parents' Relationship Quality and Children's Behavior in Stable Married and Cohabiting Families. *Journal of Marriage and Family*, 76(4), 762-777. <https://doi.org/10.1111/jomf.12120>

Imandeka, E., Tobing, N. T. L. (2021). The Implementation of Online Visits in Prison. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 592. Kasutatud 27.04.2023.

JPay kodulehekülg. (i.a.). Kasutatud 01.11.2022, <https://www.jpays.com/>

Jones, A. D., & Wainaina-Woźna, A. E. (2013). *Children of prisoners*. Kasutatud 02.01.2023 <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2019/02/COPINGFinal.pdf>

Jones, A., Gallagher, B., Manby, M., Robertson, O., Schützwahl, M., Berman, A. H., Hirschfield, A., Ayre, L., Urban, M., Sharratt, K., & Christmann, K. (2013). *Children of*

Prisoners: Interventions and mitigations to strengthen mental health. UK: University of Huddersfield.

Järva, I. (2008). Muutuvad inimsuhted: lapsed ja nende vanemad nüüdisaja Eestimaa vene perekondades. L. Ots (toim), *Uued ajad – uued lapsed* (lk 112-129). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso & T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 27.03.2022, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Karistuseadustik (01.11.2022). RT I. Kasutatud 22.11.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>

Kikerpill, H. (2021). *Kinnipeetava õigus suhelda lapsega*. Magistritöö. Tartu Ülikool, avaliku õiguse instituut. Kasutatud 01.11.2022, <http://hdl.handle.net/10062/73008>

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp.

Lai, K. (2005). Sotsiaalselt kompetentne laps – kohanemisvõimeline nii koolis kui kodus. I. Kraav, U. Kala, T. Pedastsaar (toim), *Haridus muutuste ja traditsioonide keerises* (lk 121-127). Põltsamaa: OÜ Vali Press.

Lamb, M. E. (2011). The role of parent-child relationships in child development. In M. H. Bornstein & M. E. Lamb (Eds.), *Developmental science: An advanced textbook* (pp. 469–517). London: Psychology Press.

Lapse õiguste konventsioon (20.11.1991), RT II. Kasutatud 06.03.2023 <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

Lastekaitseadus (16.08.2022). RT I. Kasutatud 22.09.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049>

Lee, H., & Wildeman, C. (2021). Assessing mass incarceration's effects on families. *Science*, 374(6565), 277-281. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abj7777>

Lenton, R. L. (1995). Power versus feminist theories of wife abuse. *Canadian Journal of Criminology*, 37(3), 305-330. Kasutatud 03.05.2022, https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/cjccj37&id=309&men_tab=srchresults

Leppik, P. (2000). *Lapse arendamine ja õpetamise probleemid koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Kasutatud 03.05.2022, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/58370>

Lindblom, J. (2017). *Significance of Early Family Environment on Children's Affect Regulation*. From family autonomy and intimacy to attentional processes and mental health. Kasutatud 03.05.2022, <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/101411/978-952-03-0457-7.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

- Loeber, R. & Hay, D. (1997). Key Issues in the Development of Aggression and Violence from Childhood to Early Adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48, 371-410. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.psych.48.1.371>
- Lukk, K. (2005). Families as Partners of Schools: The influence of parenting style on the development of child's intellect. H. J. Seppius (toim), *Lapse kasvukeskkond Eestis ja Soomes III. Teadusartiklite kogumik* (118-131). Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Manby, M., Jones, A. D., Foca, L., Bieganski, J., & Starke, S. (2015). Children of prisoners: exploring the impact of families' reappraisal of the role and status of the imprisoned parent on children's coping strategies. *European Journal of Social Work*, 18(2), 228-245. <https://doi.org/10.1080/13691457.2014.888051>
- Miller, A. L., Weston, L. E., Perryman, J., Horwitz, T., Franzen, S. & Cochran, S. (2014). Parenting While Incarcerated: Tailoring the Strengthening Families Program for use with jailed mothers. *Children and Youth Services Review*, 44, 163-170. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.06.013>
- Nesmith, A. & Ruhland, E. (2008). Children of incarcerated parents: Challenges and resiliency, in their own words. *Children and Youth Services Review*, 30(10), 1119-1130. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019074090800056X?via%3Dihub>
- Nunes, F., & Mota, C. P. (2022). Parenting styles and suicidal ideation of adolescents: The moderating role of social skills. *Revista Iberoamericana de Psicología y Salud*, 14(1), 18-25.
- Pechtel, P. & Pizzagalli, D.A. (2011). Effects of Early Life Stress on Cognitive and Affective Function: An Integrated Review of Human Literature. *Psychopharmacology*, 214(1), 55-70. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3050094/>
- Perekonnaseadus (2009). *RT I, 11.01.2023, 1*. Kasutatud 22.11.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/127102020015>
- Philbrick, K., Ayre, L., & Lynn, H. (2014). *Children of Imprisoned Parents*. European Perspectives on Good Practice. Kasutatud 03.05.2022, http://www.academia.edu/7444964/Children_of_Imprisoned_Parents_Ed
- Poehlmann, J., Dallaire, D., Loper, A. B., & Shear, L. D. (2010). Children's Contact With Their Incarcerated Parents. *American Psychologist*, 65(6), 575-598.
- Pridmorea, W., Levya, M. H., & McArthur, M. (2017). Slipping through the cracks: Examining the realities of a child-friendly prison system. *Children and Youth Services Review*, 83, 226-231.
- Reed, D. F. & Reed, E. L. (1997). Children of Incarcerated Parents. *Social Justice*, 24(3), 152-169. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.jstor.org/stable/29767028>
- Robinson, L. R., Bitsko, R. H., Thompson, R. A., Dworkin, P. H., McCabe, M. A., Peacock, G. & Thorpe, P. G. (2017). CDC Grand Rounds: Addressing Health Disparities in Early Childhood. *MMWR*, 66(29). Kasutatud 03.05.2022, <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/66/wr/pdfs/mm6629a1.pdf>

Rubenstein, B. Y., Toman, E. L., & Cochran, J. C. (2021). Socioeconomic Barriers to Child Contact with Incarcerated Parents. *Justice Quarterly*, 38, 4. 725–751.

Saunders, V. (2017). Children of prisoners – children’s decision making about Contact. *Child and Family Social Work*, 22. 63–72.

Shlafera, R. J., & Poehlmann, J. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment & Human Development*, 12, 4. 395–415.

Securus Technologies kodulehekülge. (i.a.). *About Us*. Kasutatud 01.11.2022, <https://securustech.net/about-us/index.html>

September, S. J., Rich, E. G., & Roman, N. V. (2016). The role of parenting styles and socio-economic status in parents’ knowledge of child development. *Early Child Development and Care*, 186(7), 1060-1078, DOI: 10.1080/03004430.2015.1076399

Sigelman, C.K. & Rider, E.A. (2009). Life-Span Human Development, Sixth Edition. K. Makarewycz (toim), *Developmental Outcomes and Treatment* (lk 476-478). Wadsworth: Wadsworth Cengage Learning. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.yourhomeworksolutions.com/wp-content/uploads/edd/2017/12/Carol-K.-Sigelman-Elizabeth-A.-Rider-Life-Span-Human-Development-6th-Edition-.pdf>

Sotsiaalhoolekande seadus. (09.12.2015). *RT I*, 29.06.2017, 7. Kasutatud 22.11.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/129062017007?leiaKehtiv>

Žurakovskaja-Aru, K. (2015). Lapse õigus vs. võimalus suhelda vangistuses vanemaga – vanglavälisest suhtlemisest überpööratuna. *Juridica*, 5, 405-417. Kasutatud 03.05.2022, https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/library/lapse_oigus_vs_voimalus_suhelda_vangistuses_vanemaga-juridica.ee.pdf

Thompson, R.A. (2014). Stress and Child Development. *The Future of Children*, 24(1). Kasutatud 03.05.2022, https://www.jstor.org/stable/pdf/23723382.pdf?refreqid=excelsior%3A787d2e351edb11c0e994d6031b6fe26c&ab_segments=&origin=

Tiit, E.-M. (2020). Perekond ja leibkond. *Sirp*, 24. juuli. Kasutatud 22.11.2022, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/perekond-ja-leibkond/>

van de Weijer, S. G. A., Besemer, K.L., Dennison, S. M. (2021). Family member incarceration and physical health problems: A longitudinal study among Australian households. *SSM - Population Health* (14). Kasutatud 03.05.2022, <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100810>

Vangistuseseadus. (16.08.2022). *RT I*. Kasutatud: 14.09.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/VangS>

Vanglateenistus. (i.a.). *Lapsed ja vangistus*. Kasutatud 04.01.2023 <https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/lapsed-ja-vangistus>

Vanglateenistus. (2019). *Soovitud lapsevanemale*. Kasutatud 04.01.2023, https://www.vangla.ee/sites/www.vangla.ee/files/elfinder/dokumendid/7.sovitud_lapsevanemale.pdf

Vanglateenistus. (2022a). Tallinna vangla. Kasutatud 06.03.2023, <https://www.vangla.ee/et/vangile-ja-kulastajale/tallinna-vangla-kokkusaamiste-reeglid>

Vanglateenistus. (2022b). Tartu vangla. Kasutatud 06.03.2023, <https://www.vangla.ee/et/vangile-ja-kulastajale/kokkusaamised-0>

Vanglateenistus. (2022c). Viru vangla. Kasutatud 06.03.2023, <https://www.vangla.ee/node/546>

Veisson, M. (2022). Kasvukeskkonna mõju. Põltsamaa: Vali Press OÜ.

Woo, Y., & Kowalski, M. A. (2020). Child (Un)Awareness of Parental Incarceration as a Risk Factor: Evidence from South Korea. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 3211–3224.

Õiguskantsler. (2020). *Kokkusaamine lapsega*. Kasutatud 07.03.2023 aadressil https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Kokkusaamine%20lapsega.pdf

LISAD

Lisa 1. Intervjuu kava

INTERVJUU KAVA

Korrastatud uurimisküsimused:

1. Milline on lapse ja vangis viibiva vanema suhe ning nende suhtlemisvõimalused?
  - milline oli, on
  - suhtluse osa
  - vangla ja struktuuri osa
1. Milline oli ja on praegu lapse ning vangis viibiva vanema suhe, mis on selle kujunemise taust (pere taust + vangla roll) ja suhtega rahulolu?
2. Missugused on lapse ja vanema suhtlemisvõimalused ning -vormid, mis tegurid neid määratlevad, mis piirangud on suhetega seoses ja missugune on rahulolu suhtlemisvõimalustega?

TEEMABLOKK 1: Sissejuhatus, milline on/oli suhe vanemaga, vangistusse sisseelamine

1. Milline oli lapse ja vanema suhe enne vangistust? (kuidas läbi said, tihti aega veetsid, kas olid lähedased)
2. Milline on see suhe nüüd?
3. Kas lapse ja vanema side on muutunud tugevamaks või nõrgemaks? (küside, kas on olnud võõrandumist, kui jah, siis milles see väljendub)
4. Kui kaua on vanema vangistus kestnud?
5. Kui vana oli laps, kui vanem vangi läks?
6. Milline see vangistus lapse jaoks olnud on?
  - Kas rääkisite lapsele, kuhu vanem läks?
  - Kas vanem ka osales selgitamises?
  - Kui detailselt te lapsele asjaolusid selgitasite?
  - Kuidas laps sellesse uudisesse esmakordselt suhtus? (nt kas küsis küsimusi, tundis puudust jne)
  - Kuidas laps teie meelest olukorraga kohanes? (kas esines muutusi käitumises, isus, aktiivsuses, emotsionaalsuses, vihapurskeid, kurbust,...)
  - Kuidas suhtub laps vanema vangistusse praegu? (nt kas reaktsioon on nüüd teine, tunneb rohkem muret, küsib rohkem küsimusi või ei huvitu üldse, või on pahane)

TEEMABLOKK 2: Lapse-vanema vangistusaegne suhtlus

1. Kas laps ja vanem hoiavad praegu ühendust?

KUI EI HOIA SIIS:

- Miks ei hoiavad ühendust?
- Kas see on alati nii olnud, et ühendust ei hoita?
- Mida laps sellest arvab, et ühendust ei hoita?

KUI HOIAVAD SIIS:

- Kuidas nad ühendust hoiavad?
- Mis on peamised viisid? (kas helistamine, kirjutamine, külastamine?)
- Kui tihti?
- Miks? (nt milline võimalus on kõige soodsam või käepärasem, sest need, kes elavad kaugel, ei saa nii sageli külastada)

- Milline ühenduse hoidmise viis annab kõige rohkem lapsele positiivseid elamusi? Miks? Milles see väljendub?
- Kes suhtluse peamiselt algatab ja initsieerib (laps, vangis viibiv vanem, last kasvatav vanem)?
- Kas laps on avaldanud soovi vanemaga sagedamini suhelda kui see praegustes oludes võimalik on?
- Kuidas laps peale (helistamist/külastamist/kirjutamist) end tunneb?
- (KUI käiakse kohapeal siis) Kuidas mõjuvad vanglakülastused lapsele? (kas laps tunneb end seal mugavalt, kas kardab, kas tahab korduvalt tagasi minna)
- Mis on praeguse kogemuse juures olnud lapse jaoks siiani kõige suuremaks väljakutseks?

TEEMABLOKK 3: Kuidas vangla toetab/takistab

1. Kas vangla ja sealsed võimalused-piirangud soosivad lapse-vanema suhte säilimist? Põhjendada.

- Kas praegused võimalused (side hoidmine, helistamis-, kirjutamis- ja külastamisvõimalused) tunduvad piisavad? On need rahuldust pakkuvad?
- Mis teeb suhtluse raskemaks?
- Mis (kodukord, jne) soosib suhtlust? (külastuste pikkus, sagedus, jne)
- Mida saaks vangla teha paremini, et suhtlust soosida ja selle kvaliteeti tõsta?
- maksumus (kas on kuidagi mõjutanud, raskendanud)
- Kuidas vanglatöötajad on last kohelnud (nt külastuste ajal)/suhtunud
- Kui külastus (kuidas on korraldatud - nt mida lühiajalises saab teha, kas pikaajalises saab lapsega mängida vms, millised on ruumid (nt kas lapsesõbralikud) jne)
- Kuidas saaks vangla kohtumised lapsesõbralikumaks teha?

TEEMABLOKK 4: Mida laps ise soovib

1. Mida laps ise soovib (st milline või kui sagedane oleks suhtlus)?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Alice Kapp,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lapse ja vangis viibiva vanema suhe ning suhtlemisvõimalused“, mille juhendaja on Simone Eelmaa, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Alice Kapp

28.05.2023